

Válka, Josef

Odpor poddaných proti hospodářské politice feudálního velkostatku

In: Válka, Josef. *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 136-196

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119334>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V.

ODPOR PODDANÝCH PROTI HOSPODÁŘSKÉ POLITICE FEUDÁLNÍHO VELKOSTATKU.

Pojetí třídního boje — materiály — zbíhání jako forma odporu — poddanské spory — regulace sporů na platformě feudálního práva a odvolání k panovníkovi — spory jednotlivých vesnic — spory městeček — celá panství v odporu — předmět sporů — jejich průběh — stanovisko soudů — tresty — snaha feudálů omezit spory — situace na frontě třídního boje koncem 16. a poč. 17. století.

Vývoj feudálního velkostatku ke zbožní vrchnostenské výrobě, založené na robotní práci, na nuceném nájmu a na obchodních monopolech, byl v 16. století generálním útokem na postavení poddaných, na jejich hospodářskou i právní situaci. Ekonomické tendence, které velkostatek prosazoval, mohly zvítězit jen při naprostém znevolnění a při úplném podřízení poddanského hospodářství feudálnímu velkostatku. Jak na tento vývoj reagovali poddaní? Podrobovali se mu trpně nebo se stavěli na odpor? Bylo vývojové stadium, k němuž předbělohorský velkostatek dospěl, je n výsledkem objektivních ekonomických podmínek, nebo na ně působil také odpor poddaných proti hospodářské politice velkostatku? A konečně: vyvolal vývoj feudálního velkostatku zostření třídního boje?

Starší literatura si otázku třídního boje nekladla v souvislosti s analýzou ekonomické situace. Zajímala se jen o boje poddaných samy o sobě. Za třídní boj pak zúženě považovala pouze ozbrojená hnutí poddaných. V období pozdního feudalismu při tom býval přeceňován, stejně jako u hnutí středověkých, náboženský motiv jako hnací síla hnutí, čímž byl zastírán jejich třídní charakter. Názory o situaci na frontě třídního boje v 16. století a v předbělohorské době se značně rozcházely a závisely především na tom, jak který badatel málo známé projevy odporu poddaných posuzoval. Bylo známo, že se v 16. století vyskytují spory mezi vrchnostmi a poddanými a některé známější z nich byly ve vlastivědné literatuře popsány. Pokud se vyskytovaly celkové soudy o boji poddaných v této době, vycházely především z hodnocení celkové sociální situace.

Kameníček, který v Moravských sněmech upozornil na řadu poddanských sporů, a to zejména těch, které byly projednávány na sněmech, shrnul své poznatky takto: „Když byly tyto meze překročeny z vůlí vrchností, vznikaly nepokoje. Jest však známo — a platilo to i za 16. století — že lid moravský jest

velmi trpělivý, a že dlouho trvá, nežli se odhodlá k odporu i ve věcech naprosto spravedlivých.“¹

Hlubšího rozboru se odporu poddaných v předbělohorské době dostalo u Krofty, jehož názor byl donedávna obecně přijímán. Krofta přikládal poměrně velký význam skutečnosti, že poddaní mohli proti své vrchnosti vést procesy, i když si nedělal iluze o feudální justici. Za skutečné vzpoury považoval pouze násilné činy poddaných proti vrchnosti, k nimž podle jeho názoru docházelo asi častěji, než bylo známo z pramenů, které měl k dispozici. V důsledku svého celkového nazírání na předbělohorskou dobu jim však nepřikládal velkého významu. Byly mu pouze dokladem toho, „že poměr mezi poddanými a vrchnostmi býval místy značně napjatý“; nikterak je však podle Krofty nelze srovnávat s bouřemi pobělohorskými.² Možno říci, že názor na třídní boj v předbělohorské době byl všeobecně ovlivněn snahou uvést jej do příkrého protikladu s dobou pobělohorskou. Hrubý považoval poměr poddaných k vrchnostem na většině panství v předbělohorské době za přímo patriarchální.³

Marxistická literatura podrobila otázku třídního boje v období feudalismu novému rozboru a odhalila nejen náboženskou roušku středověkých třídních bojů, ale i mnohost jejich forem. Teoretickým rozbořem třídního boje v období feudalismu se zabývají zejména práce B. F. Poršněva,⁴ na jejichž výsledky navázaly teoretické studie V. Husy,⁵ J. Macka,⁶ J. Poliškenského⁷ a řada dílčích prací. Pro druhou polovinu 15. a první polovinu 16. století v Čechách máme již pokusy o celkové hodnocení v pracích A. Míky a cennou starší práci Husovu o ohlasu německé selské války v Čechách.⁸

Míka došel k závěru, že po skončení husitského revolučního hnutí nastoupilo období poměrného klidu, který byl způsoben zlepšením hospodářského postavení poddaných. Individuální odpor poddaných sice zcela neustal ani v této době, ale teprve od počátku 16. století přibývá zpráv o kolektivním odporu roztržštěném do jednotlivých panství. V období německé selské války se v Čechách hnutí nemohlo rozrůst do širších rozměrů, poněvadž zde byla lepší sociální situace. Míka vidí v rostoucím roztržštěném odporu poddaných v 16. století reakci na zvyšování feudální pozemkové renty; objektivní ekonomická situace však podle něho nebyla taková, aby se třídní boj mohl rozrůst ve větší ozbrojené povstání: nebylo prostě ještě nevolnictví.⁹

Matejk řešil otázku třídního boje v první polovině 16. století několika poznámkami, vyústujícími v závěr, že známý materiál o nějakém rozsáhlejší odporu poddaných nemluví. Na celé Moravě zjistil jen 3 spory a zbíhání v této době za projev třídního boje nepokládá. Přiznává však alespoň tolik, „že třeba počítat s možností spodních proudů i mezi moravskými poddanými“ v době německé selské války.¹⁰

Pro druhou polovinu 16. a počátek 17. století dosud celkové zpracování třídního boje venkovského lidu postrádáme.¹¹

Nové marxistické práce přesvědčivě ukázaly, že třídní boj venkovského lidu je imanentní složkou feudální epochy a že probíhá v různých formách: od pasivního individuálního odporu až k velkým ozbrojeným hnutím.

Na dalších stránkách se pokusíme prozkoumat konkrétní projevy třídního boje v předbělohorské době, určit jeho převládající rysy, intenzitu odporu poddaných, jeho příčiny a jeho ekonomický a historický význam.

Toto zkoumání je ovšem závislé na pramenném materiálu, který máme pro otázku odporu poddaných v této době k dispozici. A zde je nutno říci, že pouze velká revoluční hnutí venkovského lidu patřila k událostem, které byly v soudobé soukromé i úřední písemné agendě poměrně zevrubně zaznamenávány. Byla také důležitým faktem pro analisty a s jejich ohlasem se setkáme ve veškeré korespondenci příslušného období. V období pozdního feudalismu, zejména od poloviny 16. století, je pak každé významnější povstání venkovského lidu podrobně popsáno v úřední agendě zemských i centrálních orgánů.

Vycházejíce z této skutečnosti můžeme říci, že v předbělohorské době na Moravě nedošlo k žádnému ozbrojenému povstání, které by se rozšířilo na větší teritoriální okruh, a že zde třídní boj probíhal v jiných formách. Šlo především o útky poddaných a o spory poddaných s vrchnostmi, a to od sporů individuálních až po spory celých panství. Jak o zbíhání poddaných tak i o jejich sporech s vrchnostmi máme bohatý materiál, a to hlavně od poloviny 16. století. Abychom však mohli dospět k závěrům o intenzitě třídního boje, musíme se pokusit o kvantitativní zachycení úteků a sporů poddaných. Naskytuje se otázka, zda je takové zpracování pro předbělohorské období vůbec možné a zda je možno sestavit pro tuto dobu statistiku uvedených projevů třídního boje. Na tuto otázku bohužel musíme odpovědět záporně, i když u poddanských sporů částečná možnost kvantitativního zachycení existuje.

Doklady o sporech, které zůstaly omezeny na hranice panství a nebyly řešeny před „vyšší instancí“, se nám zachovaly jen zcela výjimečně. Patrimoniální soudy totiž v této době ještě nevedly písemnou agendu, pokud nešlo o majetkové záležitosti; ostatně lze předpokládat, že takové spory byly řešeny jen ústním výrokem majitele panství nebo úředníka. V 16. století však byly spory poddaných s vrchnostmi většinou řešeny „vyššími instancemi“, které o nich písemné záznamy vedly.

Na Moravě byly kromě panovníka, k němuž se všichni poddaní odvolávali, 3 vyšší instance pro řešení poddanských sporů: biskup olomoucký a jeho manský soud v Kroměříži pro „stolní i manské“ biskupské poddané, podkomoří a Česká kancelář pro poddané královské komory. tj. královských měst a klášterů, a konečně zemský hejtman a zemský soud pro poddané na statcích panského a rytířského stavu, to znamená pro největší část země.

U prvních dvou okruhů se zachovalo větší množství písemných dokladů o odporu poddaných. Knihy manského soudu a korespondence olomouckých bi-

skupů zaznamenávají patrně všechny spory, které se v tomto právním okruhu projednávaly. Také registratura České kanceláře, z níž byly materiály moravské proveniencí manipulovány do fondu Morava, poskytuje doklady o většině sporů, k nimž došlo na komorním majetku. Bohužel však ani registratura kanceláře ani manské knihy a biskupská korespondence neobsahují nejoceňnější materiál, který pro odpor poddaných proti vrchnostem máme, totiž petice, obsahující stanovisko poddaných. Petice, které kanceláři nebo biskupovi docházely, nebyly opisovány, nýbrž byly odesílány jako příloha přípisu kanceláře nebo biskupa zpět vrchnosti, proti níž poddaní suplikovali. Přípis, zaslaný vrchnosti, však ve většině případů obsahuje hlavní „žaloby“ poddaných, takže jádro sporu přece jen známe. Suplikace „k odvolací instanci“ se nám zachovaly jen v několika případech, většinou v České kanceláři.

Vedle petic jsou nejocnějšími doklady zápisy komisí, které spory vyšetřovaly, dobrozdání podkomořího či hejtmána, obsahující často obecně platné normy a poznámky o celkové situaci v zemi, výsledky svědků, vedených oběma stranami, opisy starších privilegií a konečně i písemná ujednání mezi poddanými a vrchností, která měla spor ukončit. Na základě materiálu České kanceláře, biskupské korespondence a zápisů manského soudu bude možno postupně zjistit v příslušných okruzích intenzitu třídního boje poddaných ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století.

Jak jsme již uvedli v úvodu, základní materiál pro odpor poddaných na šlechtických panstvích, knihy selských roků, které byly vedeny koncem 16. a počátkem 17. století u zemského soudu, byl skartován.¹² A tak na šlechtických panstvích asi nikdy nezjistíme všechny spory, ke kterým došlo. Materiál, který máme k dispozici, je velmi neúplný. Nejcennější jsou zápisky Karla st. z Žerotína ze zemského soudu z let 1594—1608. Žerotín, tehdy zemský hejtmán, si vedl podrobný deník o soudních jednáních, a tím i o poddanských přích, které se projednávaly v době jeho hejtmanství na pátečních zasedáních soudu. Zapisuje předmět sporu, čímž částečně nahrazuje poddanské petice, dále zaznamenává i jednání v kuriích, podrobnosti procesu a stanovisko soudu před vynesením rozsudku, což jsou neocenitelné informace pro poznání zákulisí feudální justice.

Po zavedení zvláštních knih selských roků nebyly již přirozeně poddanské žaloby zanášeny do púhonných knih. Pouze v knihách nálezů a přípovědí jsou zaznamenány některé poddanské spory, což ovšem představuje jen nepatrný zlomek z celkového množství.¹³ Pokud některé spory přišly přímo před zemský sněm, máme o nich zmínku ve sněmovních památkách.

Pouze výjimečně se na panstvích zachovaly doklady o sporech, které prošly vyššími instancemi, a to nejčastěji v klášterních a kapitulních archivech. Lze však předpokládat, že další průzkum šlechtických archivů nepřinese pro předbělohorské období mnoho nových dokladů.

Kromě těchto „instančních“ pramenů zachovaly se zmínky o poddanských

sporech také v korespondenci a v literárních pramenech. Jsou cenné zejména tehdy, když se zmiňují o celkové situaci v zemi.

Na základě daného materiálu můžeme tedy zjišťovat, proti čemu se poddaní v 16. a počátkem 17. stol. bránili, jakým způsobem a jakými cestami se jejich odpor ubíral a jaké bylo stanovisko feudálů a feudálních správních institucí k odporu poddaných; do jisté míry můžeme zjistit intenzitu a dynamiku odporu poddaných a celkovou situaci na frontě třídního boje.

Zbíhání poddaných z panství jejich vrchností je nejrozšířenější formou pasivního odporu proti feudálnímu vykořisťování. V předbělohorské době bylo na Moravě, stejně jako v Čechách, zbíhání na denním pořádku. Svědčí o tom hlasy současníků v literárních projevech i v korespondenci, zemská legislativa, stále opakující zákazy přijímání zběhlých poddaných, dále jednání mezi soudními zeměmi, která měla zamezit zbíhání poddaných ze země do země,¹⁴ soudní doklady ze sporů o zběhlé a konečně i přímé doklady o zbíhání na jednotlivých panstvích. V předbělohorské době si však nemůžeme udělat konkrétní představu o rozsahu zbíhání a jeho dynamice, protože seznamy zběhlých poddaných jsou v této době zcela ojedinělé.

Nelze také všechny případy útoku považovat za akt třídního odporu. Někdy je útek poddaného motivován běžným trestním přestupkem, jindy je stíhání zběhlého poddaného odůvodněno nedodržením některého z předpisů o stěhování, což je také nejčastější příčinou soudních řízení o zběhlé. Většina zpráv však ukazuje, že zbíhání bylo způsobováno zvýšeným útlakem.

Město Olomouc uvádí v tomto smyslu ve stížnosti na zástavní pány královských měst, že z jejich panství musí pro nesnesitelný útlak utíkat obyvatelé celých vesnic.¹⁵ Dále uvidíme, že poddaní zbíhali při sporech s vrchnostmi. Některé vesnice, dokonce i městečka, při sporech hrozily hromadným útlakem, nebudou-li sníženy jejich povinnosti. Obyvatelé Polešovic u Bzence ve své supplikaci např. uvádějí, že „robotami mnohými obtíženi jsou své živnosti skrze takové roboty opouštějí musejí, čehož se obávají, tudy aby do gruntu to městečko k spustošení nepřišlo“.¹⁶ Velmi často utíkali sirotci před panskou službou a před osazováním gruntů za těžkých podmínek.¹⁷

I když nemůžeme zjistit množství zběhlých, nasvědčují některá svědectví tomu, že ve druhé polovině 16. století zbíhání vzrůstalo. V této době totiž byly zvyšovány pokuty za zbíhání a za přijímání zběhlých poddaných. V Čechách byla roku 1547 pokuta za přijetí zběhlého poddaného pro příslušníky stavů na 5 kop, pro poddané na 2 kopy nebo 4 neděle vězení. Roku 1549 již činila pokuta pro stavy 10 kop, pro sedláky 3 kopy, roku 1554 15 kop pro stavy a 3 kopy pro poddané, r. 1557 15 kop pro stavy a 5 kop pro poddané, r. 1575 25 kop pro stavy a 5 kop pro poddané a konečně r. 1585 50 kop pro stavy a 10 kop pro

poddané. Teprve na sněmu z roku 1609 byla pokuta za zběhnutí snížena na 25 kop pro stavý a na 10 kop pro poddané.¹⁸ Na Moravě byla r. 1538 pokuta za přijetí zběhlého poddaného 10 kop gr., ale r. 1589 byla zvýšena na částku 250 kop, což je nejvyšší pokuta, stanovená za přijetí zběhlého poddaného v zemích české koruny.¹⁹

Z dynamiky vývoje sankcí za zblhání lze usuzovat na to, že během 16. století nabývalo zblhání stále většího rozsahu. B. Šindelář dokonce vyslovil názor, že zblhání se v předbĕlohorské době stalo masovým zjevem.²⁰ Lze však tento názor přijmout a na základě toho říci, že zblhání bylo v této době hlavní formou odporu poddaných?

Na tuto otázku je nutno odpovědět záporně. Celková hospodářská situace totiž nenavědčuje tomu, že by se útěk pddaných mohl stát v předbĕlohorské době hlavní a masovou formou odporu proti vzrůstajícím povinnostem.

Kapacita měst totiž byla v této době značně omezená, při čemž přestěhování do města bylo kromě toho spojeno s otázkami majetkovými. Útěk na jiné panství byl velmi pochybným zlepšením situace v době, kdy docházelo ke všeobecnému útoku na zvýšení feudální pozemkové renty. Nelze konečně opomíjet ani to, že města a vrchnosti byly vázány vzájemnými úmluvami, kterými se zavazovaly nepřijímat zběhlé poddané. Tyto úmluvy byly respektovány, a to byla pravděpodobně největší překážka rozsáhlejšího zblhání poddaných.²¹ Pohyb poddaných byl tedy v rámci země pod poměrně přísnou kontrolou. Zdá se, že nejčastěji zblhali sirotci a poddaní, kteří neměli nemovitý majetek.

Věších měřítek nabývá zblhání poddaných v důsledku revolučních událostí, v době sporů měst s feudály, kdy města mohou zbĕhlým poddaným poskytovat ochranu, jak tomu bylo u nás v období husitství; dále se zblhání obyčejně rozrůstá v tom případě, když je možno zbĕhnout do oblastí, kde je relativně menší vykořisťování a závislost, nebo tehdy, když část vládnoucí třídy zblhání podporuje, aby zbĕhlými poddanými osadila své statky.²² V českých zemích však v předbĕlohorské době tyto podmínky nebyly.

Tak se v předbĕlohorské době stávají nejdůležitějším projevem odporu poddaných proti feudálnímu velkostatku a jeho hospodářské politice spory poddaných s vrchností. Tímto termínem bývají obyčejně označovány soudní spory poddaných s vrchnostmi. Spory se však neomezovaly pouze na soudní jednání, které zajisté bylo jejich součástí a často i jejich hlavní osou; spor vlastně byl kombinací různých forem třídního boje, od peticí a vedení soudního jednání přes odmítání vykonávat nové povinnosti, srocování poddaných a jejich zblhání až k eventuálnímu ozbrojenému povstání. Tyto formy třídního boje bývají obyčejně sledovány odděleně. Jejich souvislost však je tak těsná, že je dost dobře oddělit nelze. Spor je tedy mnohostranný jev, spojující různé

aktivní formy odporu — právní i mimoprávní. Je to přechodná forma třídního boje od pasivního zbíhání k ozbrojenému selskému povstání.

Spory poddaných s vrchností se v předbělohorské době odehrávaly na půdě feudálního práva a před feudálními institucemi. Jak si tento fakt vysvětlit? Co znamená v předbělohorské době skutečnost, že poddaní mohou své vrchnosti žalovat a že mohou v soudním jednání vystupovat jako jedna ze dvou sporných stran? Je to akt ochrany poddaných proti feudální zvlí, svědčící ve prospěch poddaných, nebo jde o promyšlený systém, související s celkovou hospodářskou politikou feudálního velkostatku?

Fakt, že poddaní mohli vést spory se svou vrchností, byl dosavadní literaturou hodnocen většinou jednostranně jako výhoda poddaných, jako jejich ochrana před feudální vůlí, přestože i většina starších autorů jasně viděla třídnost feudálního soudnictví a jednostrannost soudního řízení. Toto nazírání na soudní řízení s poddanými je třeba opustit a uvědomit si, že v samotné jeho podstatě se skrývá zájem feudálů. Z hlediska feudálů totiž byla existence vyšší soudní instance a soudního řízení daleko důležitější než z hlediska poddaných, poněvadž jim dávala možnost přinutit poddané k vykonávání povinnosti a k poslušnosti i tehdy, když prostředky patrimonální pravomoci selhaly. V období feudalismu bylo soudnictví vždy nástrojem v rukou vládnoucí třídy, bylo součástí potlačovatelského aparátu a jeho vlastním posláním bylo hájit zájmy vládnoucí třídy jako celku. V předbělohorské době pak byl význam soudnictví z tohoto hlediska větší ještě o to, že mimo ně vlastně vyšší orgány s potlačovatelskými funkcemi takřka neexistovaly. Z vyšších soudů se tak stávala instituce, kterou mohla být uplatňována moc vládnoucí třídy jako celku, a to prostřednictvím norem, které byly v soudním řízení uplatňovány, a aplikací prostředků, které soud navrhoval a schvaloval, když síly vlastní patrimonální správy nestačily. Zvláště významnými se soudní orgány stávaly pro ty vrchnosti, které měly k dispozici slabý potlačovatelský aparát v době, kdy třídní boj přeruštal hranice jednotlivých panství.

Vyšší soudnictví musilo být v podmínkách feudalismu nástrojem vládnoucí třídy; současně však musilo u poddaných vzbuzovat ilusi spravedlnosti, mít jejich důvěru jako prostředek ochrany proti vlastním vrchnostem. Jen tak totiž bylo možné dosáhnout toho, aby se poddaní k vyšším soudům ve svých sporech s vrchnostmi skutečně obraceli. Tato skutečnost byla velmi důležitá, poněvadž už sama o sobě odčerpávala část odporu poddaných, který by se byl jinak projevil v bezprostředních násilných akcích. Existence odvolacího práva a soudu měla za úkol především svést odpor poddaných do koleji feudálního práva a zabránit tak otevřenému boji.

To vyžadovalo existenci určitých norem, určitých poddanských práv, které by feudální justice uznávala. Tak např. soudy musily uznávat určitá práva a privilegia poddaných. Tato práva a privilegia nebyla ve skutečnosti ničím

jiným, než soupisem a potvrzením povinností a služeb, které měli poddaní vykonávat, platů, které měli odvádět, vrchnostenských pozemků, kterých směli užívat apod. Práva a privilegia poddaných tedy nikterak nebyla chartou jejich „svobod“ v moderním slova smyslu: byla kodifikací jejich rentovních povinností, jakož i povinností, vyplývajících z poddanského a nevolnického svazku. Neosvobožovala poddané od feudálního vykořisťování, ale zajišťovala určitou jeho míru; významu nabývala tehdy, když tato míra byla překračována. Vrchnosti a soudy nemohly tato poddanská privilegia a práva libovolně porušovat již z toho důvodu, že by se tím uváděly v pochybnost samotné normy feudálního společenského života. Privilegiemi a tradicí byly do značné míry vyjádřeny i samotné společenské vztahy feudalismu. Privilegia a tradice byly výrazem, symbolem společenského pořádku, a proto měly v celé feudální společnosti značnou vážnost i materiální hodnotu. Za jistých okolností se mohly stát významným prostředkem ochrany poddaných proti zvyšování vykořisťování a soudy byly postaveny před otázkou, jak se k nim zachovat. Stanovisko, které má soud zaujmout k privilegiím, to byl jeden z hlavních problémů řízení před vyššími soudními instancemi v poddanských sporech vůbec.

Dále zde byla otázka odvolací soudní instance, před kterou poddaní měli hledat spravedlnost a která ve skutečnosti měla za úkol vykonávat vyšší potlačovatelské funkce.

Ilusi konečné instance, kde se poddanému má dostat spravedlnosti, podle přirozeného, božského i lidského práva, představoval poslední soud a věčný život. Kromě toho však poddaný potřeboval i zde na zemi instituci, která by mu poskytovala pozemskou ochranu před nesnesitelným útlakem, přesahujícím všechny meze. Legenda o poskytování pozemské spravedlnosti a ochrany byla vědomě vytvářena kolem panovníka.

Na panovnické moci spočíval odlesk božské spravedlnosti. Panovník nebyl představován poddaným jako representant feudální třídy, ale jako pán feudálů, které může trestat a přivádět k poslušnosti. Naděje poddaných tedy přirozeně směřovaly k panovníkovi jako k posvěcené osobě, která jim měla poskytnout pomoc. K tomu, aby se tato víra u poddaných vytvořila, nebylo ostatně ani zapotřebí nějakého zvláštního propagačního úsilí. Když se z tohoto hlediska podíváme na poddanské spory, nemůžeme si nevšimnout urputnosti, s níž se poddaní znova a znova utíkají k panovníkovi, i když jeho rozhodnutí svědčí ve prospěch vrchnosti a oni sami jsou v sídelním městě na jeho příkaz uvrhováni do žalářů. Důvěra poddaných v panovníka byla zcela nezávislá na jeho činech; byla to prostě naděje, které se poddaní nechtěli vzdát, aby tak neztratili víru ve svůj vlastní boj, ve kterém se jinak cítili beznadějně slabí.

Panovnická moc mohla mít v této víře poddaných znamenitou podporu ve svých mocenských bojích. Zasahováním do poddanských sporů se panovnické moci otvíraly dalekosáhlé možnosti zasahování do patrimoniální pravomoci

vrchností, rozbíjení autonomie feudálního velkostatku a vybudování samostatných státních orgánů, ve kterých by feudálové podléhali královské moci. Tato stránka poddanských sporů vystupovala do popředí v dobách, kdy se královská moc dostávala do konfliktu s mocí šlechty ve státě,²³ což za jistých okolností mohlo mít pro poddané kladný význam. Vznik a rozvoj královských soudů, před kterými byli souzeni poddaní, byl jedním z důležitých předpokladů k osvobození z nevolnictví i z poddanství.²⁴ Tohoto nebezpečí si byli feudálové vědomi, a proto se snažili zasahování panovnické moci do poddanských sporů zabránit. Na Moravě je tato otázka důležitou součástí boje s panovnickou mocí v 15. a 16. století. Šlechta ovšem nemohla usilovat jen o to, aby poddanské pře nebyly projednávány před panovníkem a jeho orgány. Situace na frontě třídního boje vyžadovala, aby byly vytvořeny instituce, které by královskou moc v tomto směru nahradily; aby poddanské pře byly projednávány před orgány, které by šlechtě poskytly nejen třídní, ale i politickou jistotu, tj. před orgány stavovskými.

V 15. století a v první polovině století 16. se poddanské spory na Moravě projednávaly před zemským hejtmanem.²⁵ V této době byl vlastně hejtman na Moravě nejvyšším reprezentantem státní moci; byl zástupcem panovníka a přejal některé funkce, které dříve příslušely moravským markrabím. Je tedy přirozené, že v dobách, kdy panovník nebyl v zemi dosažitelný, projednávaly se poddanské spory před hejtmanským úřadem. Jak vyplývá z ojedinělých dokladů, které máme k dispozici, řešil hejtman tyto spory buď sám za pomoci svědků, nebo pověřoval komise, aby sporné otázky prozkoumaly a připravily výrok.

Během 16. století však význam hejtmanského úřadu ustupoval jednak panovnické moci, jednak pravidelným stavovským sněmům a soudům. Poddanské spory pak narůstaly natolik, že je hejtman vzhledem ke své autoritě a vzhledem ke svým soudním prostředkům již nemohl sám rozhodovat. Projednávání poddanských pří se proto přesunuje na zemský soud, neboť síť vyšších soudů teritoriálních zřízena nebyla. R. 1557 se zemský sněm usnáší, aby poddanské stížnosti byly adresovány hejtmanovi, který pak má předvolat vrchnost, na kterou poddaní žalobu podávají, a s komisí tří nebo čtyř příslušníků panského a rytířského stavu žalobu projednat; zjistí-li, že se poddaným děje křivda, má ji napravit svým výrokem; „... a jestliže by ten pán podruhé takové věci se dopustil, pan hejtman má jej obeslati, aby se před pány soudci postavil, a večto páni soudci obrátiti ráčí, to při tom buď.“²⁶ Ojediněle sice zemský soud do poddanských pří zasahoval i dříve, ale ve druhé polovině 16. století je již jednání zemského soudu o poddanských přích pravidelné a řídí se určitými procesními pravidly.

Spory poddaných s vrchnostmi se projednávaly na zasedáních zemského soudu, ale odděleně od ostatních záležitostí feudálů. Zasedání, věnované poddanským přím, se nazývalo buď „hejtmanský soud“ nebo „selské roky“ a ve druhé

polovině 16. století se konalo obvyčejně v pátek při zasedání soudu. Na obvyklých čtrnáctidenních zasedáních byly tedy poddanským sporům věnovány dva dny. Významnost hejtmanova postavení při poddanských přích byla vyjádřena tím, že hejtman předsedal selským rokům a řídil soudní jednání. Procesní pravidla selských roků nejsou obsažena v kodexech zemského práva a tak je musíme rekonstruovat podle zpráv o průběhu soudního jednání, zejména podle Žerotinových zápisků.

Stížnosti poddaných, předkládané soudu, byly zapisovány do zvláštních „rokových knih“, vedených odděleně od ostatních půhonů. Po přečtení stížnosti soud rozhodl, zda má obžalovaná vrchnost odpovídat, či zda má být pro formální nedostatky obžaloby odpovídání zproštěna. Při první eventualitě se obě strany musely dostavit „do šraňků“ k přelíčení. Poddaní musili být přítomni všichni, po případě musili mít jejich zástupci od nepřítomných zplnomocnění. Při jednání ovšem jejich jménem vystupoval „mluvčí“; vrchnost pak odpovídala buď osobně nebo prostřednictvím zástupce, kterým mohl být jiný feudál nebo advokát. Při přelíčení předkládali poddaní privilegia a jiné písemnosti, podporující jejich stanovisko. Mohli také stavět svědky nebo předložit ověřená svědectví. Po vyslechnutí argumentů obou stran se soud odebíral k poradě, při které mohla být znovu přezkoumána písemná svědectví, a pokud přelíčení a dokumenty postačovaly, vynášel rozsudek — „rok“. V naprosté většině případů byl po prvním přelíčení vyhlášován odklad, aby mohly být předloženy další doklady nebo aby byly sestaveny komise několika feudálů, které měly na místě projednat sporné věci a soudu pak předložit své dobrozdání, jež pak bylo základem konečného soudního výroku.

Spory poddaných s vrchnostmi se zabýval i zemský sněm. Projednával základní otázky celkového procesního řízení s poddanými, odvolání k panovníkovi a jednotlivé případy, které nabyly širšího významu nebo vyžadovaly neodkladného řešení.²⁷

Panovnická moc musila hejtmanský soud a pravomoc zemského soudu respektovat už z toho důvodu, že na Moravě neměla vlastních soudních orgánů. Tak byli i poddaní nuceni podávat své stížnosti zemskému soudu, tj. orgánu, v němž zasedali buď přímo ti, na něž si stěžovali, nebo jejich příbuzní a přátelé. Z toho důvodu byla krajně důležitá možnost odvolání proti rozhodnutí hejtmána a zemského soudu. Přijímáním odvolání si panovník mohl nad zemským soudnictvím podržet v otázce sporů poddaných suverenitu, při čemž zde poddaným svítala naděje, že se k panovníkovi dostanou a dosáhnou u něho spravedlnosti.

Otázka odvolání k panovníkovi byla po celé předbělohorské období předmětem jednání, které nikdy nebylo definitivně dovedeno ke konci. Již v r. 1538 žádali stavové Ferdinanda I., aby nepřijímal stížnosti poddaných, kteří se k němu utíkají, ale dával je k rozsuzování zemskému soudu, „ješto nám obyvatelóm s poddanými svými k žádným rozsudkóm přistupovati slušné a náležité

není“. Tyto spory řeší na Moravě podle starého obyčeje hejtman. Kdyby se poddaným tato cesta povolovala, mohly by z toho vzejít „znamenité těžkosti“, a pokud by petenti nebyli potrestáni, „jest se obávat, že se pokusí o něco ještě horšího“.²⁸ V roce 1581 stavové žádají, aby Ferdinand poddaným nepotvrzoval žádné svobody, pokud by se nedotázal jejich vrchností, „neb skrze takové potvrzování již se to několikrát přitrefilo, že poddaní proti pánům svým se dosti nepoddaně a neposlušně chovají. A jestližeby se to více jim odpouštělo, a taková svoboda puštěna byla, obávají se jest, že by skrze to i pozdvižení nějaké proti pánům před sebe vzítí mohli.“²⁹

Na tuto žádost Ferdinand odpověděl, že potvrzuje jen ta nadání a privilegia, která byla udělena dřívějšími panovníky a kterých je ostatně jenom málo. Od panovnického práva potvrzovat poddaným privilegia však neustupuje, neboť tím by se vzdal práva, které náleželo jeho předchůdcům a „poněvadž i stavové sami svobodu mají poddaným svým jejich listů a nadání potvrzovati“.³⁰

Ve druhé polovině 16. století panovníci běžně přijímali stížnosti poddaných, které byly projednávány na zemském soudě, a velmi často přímo pověřovali hejtmana sestavením komise, jejíž rozhodnutí pak potvrzovali. Koncem 16. a počátkem 17. století se tímto způsobem neobyčejně zvýšila prestiž České kanceláře, která spolu s apelačním soudem projednávala spory poddaných s vrchnostmi v Čechách, kde se pravidelná stavovská instituce pro tyto otázky nevytvořila,³¹ zasahovala však i na Moravu. V roce 1611 moravští stavové ve smlouvě se stavy českými požadovali, „aby do kanceláře žaloby lidí poddaných obyvatelův markrabství Moravského přijímány nebejvaly, poručení žádná na ně a strany nich nevycházeli, ovšem pak tiž poddaní aby louzení a povolání sem nebejvali. A jestliže by kteří do kanceláře s nějakými suplikacemi k JMKé svědčícími se utekli, aby na hejtmana a soud zemský odkazováni bejvali“.³² V Maxmiliánově resoluci a smlouvě mezi moravskými a českými stavy se k tomuto článku praví, že „JMC žádnému k suplikování zavíratí moci neráčí“, nicméně však „té milostivé a konečné vůle bejti ráčí, pořádkům chvalitebným žádné překážky nečiniti, nýbrž každou věc při tom právě ku kterémuž svědčí zanechati“.³³ Královská moc se tedy opět nevzdává práva přijímat suplikace a příslibuje, že je bude postupovat zpětně k vyřízení příslušným institucím.

Ze zemského práva byl na Moravě částečně vyjmut komplex stolních a manských statků biskupských, který měl vlastní právo a vlastní soudní orgán v kroměřížském manském soudu. Poddaní na biskupských statcích se tedy neměli odvolávat k zemskému soudu ani k hejtmanu nebo k panovníkovi, nýbrž k biskupovi. Při manském soudě pak byly zavedeny poddanské roky podobně jako při soudě zemském. Biskupská korespondence a knihy manského soudu ukazují, že poddaní na statcích olomouckého biskupství se k biskupovi a manskému soudu skutečně odvolávali, že však také hledali cestu k panovníkovi a někdy že se jejich pře dostala i před zemský soud.

Poddaní statků komorních měli cestu k panovníkovi nejsnadnější, protože se k němu obraceli jako ke své vlastní vrchnosti. Spory komorních poddaných byly ve velké většině vyřizovány přímo v České kanceláři, i když i ony se občas dostaly před zemský soud a sněm. V těchto sporech měl důležitou úlohu královský podkomoří a královský prokurátor, kteří spravovali komorní záležitosti, zastupovali komoru před zemskými stavovskými orgány a zprostředkovali styk s dvorskou komorou. Podkomoří byl také pověřován, aby spory řešil nebo alespoň k nim podával své vyjádření. Pravidelný soud však při jeho úradě nevznikl. Při sporech na komorních panstvích tedy Česká kancelář nařídila sestavení komise, jejímž členem byl podkomoří a prokurátor. Další členové byli jmenováni na doporučení zemského hejtmana. Návrhy komise byly spolu s dobrozdáním předkládány opět České kanceláři, která si ve sporných případech vyžádala právní poradu od apelačního soudu.

V rámci těchto institucí a předpisů tedy probíhala právní stránka poddanských sporů. Z řady těchto sporů si některé uvedeme v poměrně přesné reprodukci, abychom poznali jejich předmět, praxi poddanského soudnictví a prostředky, kterými se poddaní bránili.

Vesnice **B r o d e k**, náležející olomouckému klášteru sv. Kateřiny, vedla se svou vrchností spor již v polovině 16. století.³⁴ Odmítla vykonávat roboty, které od ní představená kláštera Anna z Bilovce požadovala, a obrátila se na zemského hejtmana s tím, že „dosud žádných robot nevykonávala a při tom aby byla zachována“. Komise, složená ze zemského místopísaře a olomouckých měšťanů byla pověřena narovnáním. „Převoryše“ před komisí žádala, aby Brodečtí předložili doklad o tom, že mají roboty vykoupěny. Ti však pouze tvrdili, že za jejich předchůdců nikdy žádné roboty nevykonávali. Na to „panna s konventem svým oznámila, poněvadž Brodčané žádných svobod a vykoupění robot neukazují, že se jí zdá, že s konventem svým k robotám, tak jakž v zemi od starodávna za právo jest, spravedlnost má a toho že jí upustiti a pominouti nenáleží. Promíjeli-li jim předkové její a konventu jejího jaké roboty, že ona tomu nic neříká, že jsou to do vůle své a dobře činiti mohli, ale ona že takových robot nikterakž prominouti nemůže“. Pokud by pak někdo z poddaných roboty vykonávat nemohl, nechce ho obtěžovat. Takový poddaný si může polepšit tím, že osadí grunt jiným hodným poddaným a vystěhuje se.

Komise se vyslovila ve prospěch konventu „povážíc, že v tomto markrabství od starodávna všechny vesnice s robotami vysazeny jsou a činiti je pánům svým s povinností mají, lečby vykoupění a neb osvobození někde od pánův svých....měli“. Proto se Brodčané svým odporem „sprotivili a skrze to v pokutu panně a konventu propadli“. Klášter však tuto pokutu nemá nyní požadovat; poddaní však mají vždy na rozkaz robotovat, pokud se z robot nevykoupí.

Poddaní toto rozhodnutí nepřijali, poněvadž o dva roky později sám zemský hejtman vyhláší na zemském soudu nový výrok, a to na základě uvážení žalob obou stran. Spor se mezitím rozšířil o řadu dalších bodů, ale výrok hejtmanův je pro poddané příznivější: mají sice vykonávat roboty, ale jen ty, které ke klášteru „prve dělali“. Ve sporu o les se mají zachovat podle zápisu, který vesnice na les má. Louky, které vznikly vykloučením a které poddaní drží, nemají být prodávány cizopanským poddaným. Pokud se tak již stalo, mají být louky vráceny svým původním držitelům. Dále se „převoryše“ pokoušela dosadit do Brodku faráře. Vesnice se proti tomu bránila s tím, že ve vsi nikdy faráře nebylo a lán rolí, patřících k faře, měl v držení klášter. Soud rozhodl, aby klášter poddaným faráře nevnucoval; poddaní pak aby opravovali kostelní střechu a hřbitov, „aby se měli kde pochovávat“.

Touto výpovědí má být spor ukončen. Konvent nemá poddaným jejich odpor připomínat žádným trestáním, poddaní pak se mají chovat poslušně a „více se takové věci proti panně a konventu nedopouštět“.

Počátkem 17. století se spor Brodku s klášterem sv. Kateřiny rozvinul znovu, a to za značně změněné situace. Klášter nutil poddané k novým robotám, prodával a pronajímal louky cizopanským poddaným a rytířům a vyžadoval od obce sirotčím peníze. První doklady o odporu poddaných máme z r. 1602, kdy se obrátili na císaře. Kancelář hned začíná korespondovat s hejtmanem, podkomoří, klášterem i s poddanými. Kancelář pověřila hejtmana, aby poddané s vrchností sročil a narovnal; hejtmanova akce však nepřinesla žádného výsledku, poněvadž — jak praví „převoryše“ ve svém listu hejtmanovi — poddaní přes svůj slib vykonávat povinnosti, daný před hejtmanem, „tak se nechovají a poslušni býti nechtějí“; převorka zároveň hejtmana žádá, aby Brodecké potrestal a přivedl k poslušnosti.

Brodečtí se však znovu obrátili na císaře, který hejtmanovi nařídil, aby spor řešil znovu nebo, nebude-li jej moci rozhodnout sám, aby jej předal zemskému soudu.³⁵ Během dalších dvou let poddaní i převorka znovu korespondují s Českou kanceláří, která hejtmanovi ukládá, aby sestavil komisi, která by prozkoumala všechny okolnosti sporu. Zatím co se komise připravovala, opatřovali si poddaní i klášter doklady pro podepření svého stanoviska. Šlo jednak o staré písemné dokumenty, které se sporu dotýkaly, dále pak o vyslechnutí svědků obou stran před olomouckou městskou radou.

Brodek vedl devět svědků, vesměs bývalých poddaných z vesnice, kteří však již byli usazeni jinde, aby dokázal, jaké roboty a za jakých podmínek byly dříve pro vrchnost vykonávány. Jen takové roboty totiž je vesnice ochotna dále vykonávat:

1. pololánící orali do roka 3 záhony, čtvrtníci $1\frac{1}{2}$ záhonu; 2. pololánící vyváželi z brodeckého dvora 4 vozy hnoje, čtvrtníci pak dva; 3. pololánící dováželi z lesa po 1 voze dřeva, 2 čtvrtníci pak společně jeden vůz; 4. z jiného

lesa pak pololánici dováželi po dvou fúrách, čtvrtníci po jedné; 5. vesnice sklízela do dvora všechnu úrodu ze dvou lánů, ale za pomoci jiných klášterních poddaných; 6. sklízela louku, začez se jí dávala bečka piva; 7. sklízela další louku; 8. zahradníci a podsedníci podle potřeby oplétali ploty u dvora; 9. podsedníci honili dobytek ze dvora do kláštera; 10. robotovali fúrami pokud to bylo zapotřebí ke stavení brodeckého dvora. Jde tedy o pokus dosáhnout pomocí svědeckých výpovědí specifikace robot. Svědkové většinu těchto povinností potvrdili, na některé z nich však se nemohli upamatovat. Dále si poddaní nechali od syna citovského mlynáře potvrdit, že nepomáhali robotou stavět mlýn jeho otce.

Převorka naproti tomu si opatřila vlastní svědky, a to ze sousední vsi Citova a ze samotného Brodku. Výpovědi těchto svědků měly podepřít stanovisko kláštera v otázce robot, v držbě a pronajímání luk a zároveň prokázat vzpuru brodeckých poddaných. Tito svědkové vypovídali, že Brodečtí měli podle potřeb robotovat fúrami ke dvoru, mlýnu a klášteru a že měli trhat, máčet a třít konopí. Bývalý brodecký rychtář prohlásil, že „za šafování jeho i potom když za rychtáře byl zvolen, vždycky na všelijaké roboty, což jim předešli rychtářové, tak i on dělati rozkázal (ničímž se nezastírajíc) jezdívali, a je hned po tej vejpovědi, kteráž se z pannů Annů z Bílovce a nimi brodeckými a citovskými, léta 1543 stala, volně do času vykonávali“.

Dále si dal klášter potvrdit, že nikdy nepřidělil louky dědičně k brodeckým gruntům, nýbrž že je vrchnost vždy měla ve své moci a podle své vůle je domácím odnímala a pronajímala cizím poddaným; v lese Olšovém pak že mohli poddaní těžít dřevo jen s povolením vrchnosti.

Výpovědi klášterních svědků osvětlují i „vzpuru“ brodeckých poddaných. Vesnice Citov totiž s nimi původně vedla spor s vrchností; avšak „když jsou se citovští poddaní konventští od nich odtrhli... všichni brodečtí... vyčkajíc jednoho za ves, na tom se za jednoho snesou, jej porazili, nosem k zemi obrátili, po hřbetě bili, tloukli a všechny vlasy z hlavy jeho vytrhajíce, jeho tu ležeti zanechali...“ Odmítli dostavit se do kláštera a konali mimo vesnici schůze, na něž se měli pod pohružkami a pod pokutou dostavit všichni vesničané. Nechtěli sklízet vrchnostenské obilí do brodeckého dvora, takže zůstalo dlouho ležet na poli, z čehož „vrchnosti vznikla znamenitá škoda“. Posléze „jsou se na tom do jednoho spuntovali, aby všem, buď pánům neb lidem cizopanským kterýmžkoliv vrchnost jejich louky pronajali, od nich peníze přijali, když trávy budou séci a sena dělati, aby jim je brali, dělníky jejich pryč odháněli a nad nimi svou vůli provodili, což jsou všecko na vzdoru vrchnosti veskutkem dokonali“.

R. 1605 se konečně sešla komise za předsednictví podkomořího. Projednala při a podkomoří podal o jednání císaři zprávu, ve které je reprodukováno jednání komise i její konečný výrok.

Ke sporné otázce robot Brodečtí předložili svědecké výpovědi a na výzvu,

aby předložili nějaké nadání, ukázali originál výpovědi mezi klášterem a Václavem z Ludanic z r. 1545. Převorka pak dokazovala plné roboty brodeckých poddaných výpovědi komise z r. 1543 a tvrdila, že „sou se oni více z neposlušnosti nežli z jakých slušných příčin v tom proti ní zdvihli“. Komise dospěla k závěru, že svědecké výpovědi nesvědčí o určitých robotách a že z výpovědi z roku 1543 „patrněji se souditi může, že by spíšeji úplnými robotami povinni, nežli kterých osvobozeni byli“. Mají tedy robotovati podle potřeb vrchnosti „s tím přitom doložením, že jich zvláště jsouce ona osoba duchovní nad možnost a přes míru v nic nespravedlivého a prve nebejvalého potahovati nemá.“

Také o lukách podle Brodeckých „něco vysvětluje vejpověď pána z Ludanic“. Prosí, aby jim byly louky ponechány, že budou dávat vyšší plat, jen aby je vrchnost nepronajmala cizím lidem. Převorka výpisy ze zemských desek dokazovala, že louky nepatří ke gruntům; vzhledem k tomu pak, že Brodečtí nechtěli za ně platit tolik co cizopanští poddaní, „vypověděla jim je pro zlepšení důchodů kláštera“. Komise konstatovala, že Brodečtí nemohou prokázat dědičné držení luk a plat že jim může být zvyšován. Na druhé straně však cizí poddaní, „kterýchž klášter mimoto ničímž neužívá“, by měli platiti více. Brodečtí původně platili 7 gr., nyní se uvolují platit po 10 groších. Cizí poddaní pak platí po 15 gr. Závěr byl učiněn v tom smyslu, aby poddaní platili po 12 gr., louky pak aby jim nebyly odnímány ani plat zvyšován.

Proti odvádění sirotčích peněz představené kláštera uváděli poddaní odúmrtní privilegium z r. 1512. Privilegium se však na sirotčí peníze nevztahovalo, na což převorka poukázala, a „proto že v tom obyčeje země a pořádku práva markrabství tohoto Moravského jako jednakaždá vrchnost užiti žádá“. Komise v této věci plně potvrdila stanovisko vrchnosti.

V závěru svého jednání komise navrhuje potrestání poddaných. „A poněvadž se to nachází, že sú se často psaní Brodečtí netoliko nyní, ale prve častokráté, jakž se o tom v předepsaných vejpovědích zřetledně dokládá, vrchnosti své protivili a z poslušnosti zoumyslně vykračovali, nebylo by scestné, aby pro přetržení takové všetečnosti, dalšího puntování, rocení a nedopouštění se toho více ku příkladu jiným takovým neposlušným a vrchnosti své se protivícím lidem, kteříž VCM nemalé zaměstknání vzbuzují, při příležitém času, kdyžby na živnostech svých nějakého obmeškání trpěti nemuseli, dvě neděle pořád vy-měřeným vězením skutečně trestání byli“.³⁶

Císařova výpověď, datovaná 10. únorem 1606,³⁷ opakovala výroky komise, ale spor neukončila. Hned příštího roku totiž poddaní z Brodku žádají císaře, aby jim byl vydán dekret o jejich při, „abychom... VCM mnohým obšírným suplikováním nezanášeli, ale podle čeho bychom se řiditi a vrchnosti své roboty a platy starobylé bez překážek jiných a na nás vymyšlených a prve nebývalých (jakž se nám příčina od též vrchnosti k tomu, že jsme VCM byli museli spraviti dála), což jsem vše svědky dostatečnými, že nimi povinni nejsme provedli“.

Poddaní si tedy císařův reces vykládali ve svůj prospěch a nadále setrvali ve svém odporu, jak potvrzuje další list kanceláře podkomořímu. Tento list totiž reaguje na intervenci kláštera, podle níž Brodečtí „nedbají na císařské poručení a nevykonávají roboty a povinnosti“. Císař na to vyzývá podkomořího, aby Brodecké přivedl k poslušnosti. Tato císařská výzva pak je posledním dokladem, který k tomuto sporu z České kanceláře vyšel.³⁸

Poddaní vesnice Temenice u Šumperka patřili kdysi k panství šumperskému. Dostali se však do vlastnictví Fridricha z Odkolka, s nímž měli, stejně jako šumperští měšťané, časté spory.³⁹ Po jeho smrti v r. 1594 chtěla vesnice i město využít příležitosti a dosáhnout opětného spojení Temenice s Šumperkem. S žádostí o toto spojení se obrátili přímo na panovníka, zdůrazňující, že tento převod posílí královskou komoru, k níž Šumperk náležel. Podkomoří, který byl požádán o dobrozdání, sám uznal, že by směna byla pro komoru ziskem a že by kromě toho odstranila stálé třenicí mezi Temenickými a Šumperskými na jedné straně a Odkolkem na straně druhé. Jan Odkolek však toto řešení odmítl, a tak vznikl jeden z nejbouřlivějších sporů předbělohorského období na Moravě.

Podle výpovědi hejtmána Temeničtí po převzetí panství Janem Odkolkem „hned od počátku jemu, jakožto pánu svému v žádném náležitém poslušenství státi, ani človecenství kromě některých osob slibovati nechtěli, všelijaké protimyslnosti jemu činili, žádných povinností svých nevykonávali, než tak, rojice se vespolek po jiných okolních susedů gruntech se pokrejalí“. Odkolek je nemohl k poslušnosti přinutit žádným způsobem: ani domluvami, ani káráním, ani vězením. Proto věc přišla k císaři, který nařídil obvyklou komisi v silném složení, tj. s hejtmánem, komorníkem, podkomořím a prokurátorem, která by s Odkolkem jednala o prodeji vesnice komoře. Pro nemoc některých členů se komise dlouho nesešla, a tak hejtmán záležitost sám projednal a zjistil, že Odkolek Temenici prodat nechce. Poněvadž poddaní setrvali v odporu, „pan Odkolek jest tu věc na mne hejtmána vznesl a proti nim za náležité opatření žádal“. Hejtmán poslal Temenickým list, ve kterém je vyzýval, aby se Odkolkovi poddali a vykonávali mu všechny povinnosti a roboty. Pak určil novou komisi, která spor měla narovnat. „Ale Temeničtí, rozběhnouce se do města Šumperku a jiných okolních vesnic... když pro ně ode mne nařízených komisařův posíláno bylo, před ně se stavěti, a toho dobrého prostředku přijíti nechtěli, čímž se zprotivili nejenom pánu svému, ale i moci hejtmánské.“

Odkolek se tedy obrátil na zemský sněm, aby mu pomohl zlomit odpor poddaných. Brněnský sněm přijal usnesení, že Odkolek má přinutit poddané k poslušnosti násilím, při čemž mu mají pomáhat sousední vrchnosti, které o to požádá. Temeničtí poddaní, pokud by byli postiženi na cizích gruntech, mají být uvězněni a předáni Odkolkovi.

Další dramatické události líčí Odkolek ve své stížnosti zemskému hejtmanu takto: „Podle zůstání pánů stavů a sousedů svých okolních, aby mi k tomu nápomocni byli se dožádati, jakž pan ouředník zábřežský majíce od Vaší Mti poručení mně se jest v tom s lidmi poddanými pana sirotka propůjčil. A sejdouce se se mnou ve vsi Bludově v středu po neděli invocavit v noci, majíce při sobě okolo sta osob spolu se mnou a poddanými mými z jiných vesnic do Temenice sjel s tím úmyslem, abychom ty bezbožné lidi a buňiče vyzdvihnouti mohli. Ale majíce oni vědomost o tom, nás sou nedočkali, nýbrž se všickni rozešli a na větším dile v Šumberce byli. Tak když jsme přijeli, žádného sme doma nenašli, než toliko dva syny Jokle Graura, rychtáře horního temenického, kterýžto rychtář toho všeho zlého největší původ jest. A ti jeho synové nemalé než veliké protimyslnosti mně sou činili. A předešle toho poddaného mého, kteréhož sou mi ti Temeničtí poddaní moji mocí z vězení vzali, oni vylámali a nemalé pohružky mi činili. Kteréžto dva syny toho rychtáře, ač s velikú těžkostí, neb se jakž nejvejš mohli bránili, jsme vzali a na tvrz Temenici vsaditi dali. Tu pan ouředník zábřežský s lidmi poddanými sirotčími téměř se všemi, poněvadž sme žádného více najíti nemohli, hned zase v noci domů odejel. Ale však někteří poddaní málo toliko osob z panství zábřežského, nenadějíce se ničeho zlého a nečiníce žádnému žádného příkoří, tu sou až do dne zůstali. V tom na ráno, totižto ve čtvrtek po první neděli postní okolo poledne nemalý počet sousedů a obyvatelů z města i předměstí šumberského, kterýchž přes dvě stě bylo s ručnicemi a braněmi všelijakými do vsi Temenice sou přišli. Tvrz temenickou, kdež sem byl, obehnali, mocí vrata vysekali, v druhých zámky ztloukli, na tvrz se dobyli. Ty dva syny rychtářovy, které sem ve vězení měl, vylámali, moc a kvalt, jak se jim líbilo na tvrzi provozovali, stříleli, mě zamordovati chtěli a jak se správa dává, ke mně s ručnicí jeden z nich že jest udeřil. Ale že jest mě milý pán Bůh zachovati ráčil, že mi na zdraví mém nic ublíženo není, jeho svaté milosti za to ponížně děkuji.

I nemohouce tu nade mnou tak jak sou chtěli vůle své provésti, mně na hrdle i čeládce i poddaným mým, kteří mně v poslušenství stojí sou vopověděli, takže i spolu s nimi před těmi bezbožnými lidmi hrdlem a statečkem svým žádné hodiny bezpečen nejsem.

A nemajíce ještě tu na tom dosti, do vsi Temenice sou šli na lidi poddaný mý, kteří sou mně předešle slibovali a v poslušenství stojí udeřili, je zbili a zranili, věci jejich mocně brali. Dva sirotky poddaný mý, kteří u rychtáře dolního s poručení mého, protože ode mne pryč odjítí chtěli, v vězení zůstávali, mocí pryč vzali a jak se jim líbilo moc a kvalt provozovali.

A nemajíce na tom ještě dosti, kudy ty lidi z panství zábřežského, kteříž tak přes noc v Temenici zůstali, domů jítí měli, na ně z braněmi čekali, je na svobodné silnici zbili, zranili, mocí do Šumberku vedli, co se jim líbilo s nimi

činili, tak že někteří z nich zemřeli a někteří souc velmi zranění, těžce nemocní zůstávají.“

Tuto zprávu píše Odkolek hejtmanovi hned po vyličených bouřlivých událostech a žádá o potrestání viníků, které označuje za rušitele landfrídu, a o ochranu své osoby. Zároveň upozorňuje, že by z těchto událostí mohlo povstat něco ještě horšího.

Druhá jeho stížnost se zkráceným popisem událostí a seznamem 12 šumperských měšťanů, považovaných za hlavní viníky, byla ihned odeslána císaři. Odkolek opět žádá o ochranu a navrhuje již opatření, která by měla být učiněna. Podkomoří, který je právě v Praze, má šumperskému úřadu nařídít, aby zatkl jmenované měšťany; na příštím sněmu pak by se mohla komise, kterou císař jistě navrhne, dohodnout na potrestání rušitelů landfrídu.

Nato přichází do Kanceláře relace hejtmana Fridricha z Žerotína se zevrubným popisem průběhu sporu až do jeho vyvreholení. Čin Temenických a Šumperských je v ní označován jako „veliké, všetečné a v Markrabství moravském neslýchané předsevzetí“, které by mohlo být příčinou „rozdvojení a neřádu“. Odkolek, „dobrý člověk“, není si jist ani svým hrdlem a přichází k veliké škodě, takže „nemůž, nežli nad ním lítost mítí“. Proto je třeba viníky přísně potrestat a Temenické přinutit, aby Odkolkovi slíbili člověčenství, a Šumperské „jakožto přestupníky landfrýdu a lidí cizí proti pánům jich pozdvihující“ zatknout a podle císařského uvážení potrestat.

Stejného názoru byl i podkomoří, kterému Kancelář Odkolkovu žalobu ihned předala se žádostí o návrh řešení. Poněvadž stížnost „nemalá jest“, navrhuje, aby se tato neobyčejná výtržnost šumperských měšťanů přísně potrestala; aby do Šumperka bylo ihned posláno císařské psaní s rozkazem zatknout jmenované měšťany a se zákazem podporovat temenické poddané; zemským úředníkům aby bylo nařízeno sestavit komisi, která by celou věc vyšetřila a navrhla řešení k likvidaci sporu. Podle pokynů podkomořího poslala Kancelář do Šumperka navrhovaný list a nařídila sestavení vyšetřovací komise.

Také Šumperští, vědomi si vážnosti situace, vyslali do Kanceláře své zástupce, jak se dovidáme z přípisu, který Kancelář těmto zástupcům vydala a ve kterém se Šumperským sděluje, že na ně došla vážná stížnost, která bude vyšetřena komisí, sestavenou k tomu účelu. Poněvadž tedy jsou jejich věci v řízení, mají se zástupci vrátit domů, vyčkat výroku komise „a potomně teprve z strany ponížené prosby své Jeho Milosti Císařské připomenutí učinili“.

Nehledě na to, že zde šlo o neslýchaný přestupek, protáhlo se jednání jako obvykle téměř na celý rok. První odklad vznikl proto, že se žalovaná strana dovolávala nějakého svědomí, pak se zase nařčení viníci vymlouvali, že vinu nese celé město. K jednání došlo teprve v září na brněnském sněmu, o čemž komise podala císaři zprávu, v níž ho informuje o jeho průběhu a výsledku.

Na základě šetření komise uznala, že šumperský městský úřad nebyl sice

příčinou sporu, že však přes několikeré psaní podkomořího „za hřbet to vše strčivše“ ochraňoval ve městě temenické poddané a poskytoval jim podporu, začež by zasluhoval náležitého potrestání. Měšťané Markus Marci a Andreas Haindl, kteří již ostatně byli vsazeni do vězení, přechovávali u sebe temenické poddané a byli jim nápomocni ve všech jejich činech. Proto jim má být jejich jednání soudně vyloženo, neboť zasluhují skutečného potrestání.

Nejtěžším provinilcem však je Zykmund Pačka, řečený Mejzle, který s několika dalšími byl v čele útoku na temenickou tvrz a chtěl Odkolka zastřelit, čili „zjevně usiloval o jeho bezživotí“. „Poněvadž sou se toho v mírnej a pokojnej zemi, čehož nemnoho slejcháno, proti napomínání a výstraze některých dopustiti směli, aby on Paczka s některými svými tovaryši ad tormenta pro velikost skutku podání byli, pro přetržení toho, vidí-li se vaší císařské milosti z milosti své jemu a druhým hrdlo darovati.“

Komisaři žádají potrestání velmi důrazně: „Nebude-li k nim skutečným trestáním přikročeno, obávají se jest, aby z toho něco horšího nepovstalo. Nebo již se začíná i jinde veliká spúra poddanejch komory vaší císařské milosti některejch k Novému Jitčinu náležitejch a tak by s toho potom i nějaký nový paurnkrieg povstati mohl.“

Temenice se musela přirozeně Odkolkovi podrobit; celé další jednání se přeneslo na spor Odkolka s městem Šumperkem. Avšak přesto, že zde již nejde o spor poddaných s vrchností, je zajímavé sledovat jeho průběh, poněvadž národně ilustruje stanoviska různých institucí, právní názory a soudní praxi.

Proti výroku komise Šumperští samozřejmě protestovali a dožadovali se zastání u podkomořího a u České kanceláře. Také Markus a Haindl, uvěznění měšťané, posílali na všechny strany ospravedlnění a prosby, aby jim byl trest prominut. Odkolek na druhé straně požadoval od města úhradu škod, které mu byly způsobeny přepadením a soudním jednáním.

O likvidaci temenické události se tedy rozvinul další spor, do kterého zasahovaly komise, zemské úřady i Česká kancelář po několik let. V r. 1597 se moravští stavové u císaře na jeho dotaz přimlouvají, aby rozhodnutí komise byla provedena, viníci aby byli skutečně potrestáni a Odkolkovi aby byla poskytnuta podpora při opatrování náhrad. Císař pak skutečně poslal hejtmanovi list, aby potrestání viníků zařídil, a to tak, aby Markus a Haindl byli uvěznění a zajištěni a čekali na další rozhodnutí a osmnáct dalších hlavních viníků „ačkoliv by pro svý zlý v Markrabství moravském brzo neslýchaný vejstupky slušně na hrdle trestání anebo vejš psanému panu Janovi Odkolkovi v moc jeho dáni býti měli, avšak jsme se k němu laskavě přimlúviti ráčili, aby provinění jich mimo sebe pustil a jim v té příčině křesťanskou lásku a milost ukázal“; mají však všichni podepsat revers, že pod ztrátou hrdla proti němu za svého života nic nepodniknou. List dále stanoví, že Šumperští mají Odkolkovi nahradit útraty.

Hejtman se pokusil tento císařský příkaz uvést ve skutek. Předvolal Od-

kolka i Šumperské a přečetl jim císařův list. Šumperští sice souhlasili s potrestáním původců a účastníků útoku na Temenici, ale neshodli se zřejmě na sumě, kterou Odkolek požadoval náhradou, a prohlásili, že jako součást královské komory nemohou v této věci nic dělat bez podkomořího, což ovšem hejtman musil uznat.

Suma, kterou Odkolek původně žádal, byla enormní — 6000 tolarů. Šumperští proti ní hned protestovali, argumentující tím, že kromě přímých viníků se obec vlastně ničím neprovinila a nemá tedy nic platit. Kancelář se za ně postavila, poněvadž placením náhrady by byla poškozena královská komora, a hejtmanovi a podkomořímu nařídila, aby obě strany znovu sročili a celou věc prodjednali; Šumperští pak aby „v něco neslušného potahování nebyli, nýbrž při svý omluvě, kteráž se nám vidí bejtí spravedlivá, zůstaveni a zanecháni byli a pakliby, ač se nenadějeme, vždy jinak bejtí nemohlo aspoň něčím skrovným, což by ty jistý osoby jenž toho všeho původem jsou spraviti a dáti museli, toho odbyli“. Komisařům se připomíná, aby si uvědomili, že Šumperští patří ke komoře.

Hejtman toto rozhodnutí nemohl provést. Píše císaři, že by to bylo proti tomu, „což sem prvý za spravedlivý usoudil“. Kromě toho si stěžuje, že Šumperští zlehčili jeho osobu, poněvadž před ním nechtěli o náhradě s Odkolkem vůbec jednat, ačkoliv „bych týhož pana Odkolka k tomu přivedl, že by na malým a jim šumberským snesitelným přestal“. Žádá proto, aby byl zproštěn dalšího jednání v této záležitosti. Šumperští že podle jeho nařízení zajistili a uvěznilili dva původce vzpoury a nyní že záleží na císařově uvážení, zda mají být na rukojmí z vězení propuštěni nebo nějakým snesitelným způsobem potrestáni. O tom nechť je podána zpráva podkomořímu.

Byla tedy sestavena nová komise, která měla jednat o náhradě a provedení trestu. Karel z Lichtenštejna, Karel z Žerotína, Zikmund z Ditrichštejna a Bernart Drnovský byli jejími členy. Starý hejtman Fridrich ze Žerotína mezitím zemřel a také obsazení úřadu podkomořího se změnilo.

V červnu 1599, tj. téměř rok po svém ustavení, komise rozhodla, aby Šumperští Odkolkovi zaplatili 2000 moravských zlatých, osmnact jmenovaných viníků aby podepsalo revers a Marci a Haindl aby pod rukojmím vyčkávali císařského rozhodnutí o trestu.

Rozhodnutí komise bylo v České kanceláři podrobena právní analýze, poněvadž Šumperští proti němu ihned podali protest. Nový podkomoří, který byl požádán o vyjádření, podal rozsáhlý mnohomluvný rozbor, který měl zřejmě dokázat jeho právníkou zdatnost. Prostudováním dosavadních spisů zjistil, že Odkolek „hned od počátku ne do purkmistra a rady, nýbrž do některých osob obyvatelův šumberských sobě... stěžoval“, takže jen títo by měli být trestáni a pokutováni; neboť „propter unam vel plures privatas personas juris non est totam communionem pati“. Podkomoří se staví takřka ve všem za obec šum-

perskou proti Odkolkovi, který podle jeho relace „26 dne měsíce julii léta tohoto 1600 hejního z města Šumberka poddaného VCM beze vší sobě příčiny dané na gruntech VCM vezmouc jemu ručnici jeho také i na rámně zranil a o zdraví ubohého člověka připravil, jakož pak o to oni šumberští sobě již při VCM do téhož Odkolka stížiti a tak skrzevá takové svévolné a nevážné předsevzetí netoliko v ty dva tisíce zlatých pokuty kdyby oni šumberští jemu je tak platiti povinni byli jako nejsou, ale i v větší a skutečnější trestání VCM jak mně se vidí upadl“.

Apelační rada podkomořího relaci potvrdila a rozhodla, že Odkolek nemá šumperskou obec žalovat a že má vymáhat náhradu jen od jmenovaných osob, které mu mají učinit odpros a podepsat revers.

Odpros a revers byl konečně sepsán a potvrzen šumperským úřadem. Obvinění účastníci temenické události uznávají své přčiny a prosí za prominutí a „paklibycho se toho všeho čeho nejméně dopustili a jemu panu Janovi staršímu Odkolkovi neb poddaným jeho buď slovy nebo skutkem spomínati a nad ním se vymstívati chtěli, dáváme tímto reversem častopsanému panu Janovi Odkolkovi právo, aby se k nám tak jakož resolucí JMC vyměřuje zachoval a nás bez překážky jednoho každého na hrdle trestati dále mohl“.

O zaplacení sumy se však jednalo dále. V listopadu r. 1601 bylo na žádost Šumperských rozhodnuto, aby všechny spisy byly poslány radům dvorské komory k dalšímu uvážení, poněvadž se věc týká císařských důchodů a jen na císaři záleží, bude-li žádosti vyhověno.

Císař posléze rozhodl, aby Odkolkovi byly ty dva tisíce zlatých zaplaceny, „však při tom šetřiti, aby v takové příčině nevinní netrpěli a v to potahování nebyli“.

Když komise, která projednávala spor Jana Odkolka s Temenicí a Šumperkem, nabádala císaře, aby neváhal přísně potrestat viníky, upozornila ho, že již začíná nová vzpoura na komorním zboží novojičínském. Šlo o vzpouru obce Žibotic, jejíž průběh opět objasňují spisy České kanceláře a nálezy zemského soudu.⁴⁰

Počátky sporů Žibotických s vrchností rovněž spadají již do první poloviny 16. století, kdy vesnice ještě patřila k panství štramberskému. Jeho tehdejší majitel Bedřich z Žerotína začal od nich vymáhat roboty. Žibotičtí poddaní však se obrátili o ochranu ke králi, na jehož poručení se pak sporu ujal zemský soud. Žibotice vyšly ze sporu vítězně, protože nález zemského soudu z r. 1535 mluví v jejich prospěch. Vykázali se totiž listem Lacka z Hustopeč, podle něhož si r. 1523 všechny roboty vykoupili za roční plat 3 míšenských hřiven. Také kupní smlouva svědčila, že Jan Bernart z Žerotína, strýc majitelův, koupil Žibotice s platem za roboty a za svého života robot nepožadoval. Soud Žerotínovi nařídil, aby zachovával Lackovo privilegium a bral od poddaných za roboty plat.

Když se stal vrchností Žibotických Nový Jičín, který panství získal koupí, začal poddané znovu nutit k robotám. Ti se s žalobami obraceli na hejtmána, až dosáhli r. 1578 výroku, že nemají být k robotám nuceni proti svým privilegiím. Spor propukl znovu v osmdesátých letech, kdy Žibotičtí odmítli vykonávat stavební roboty. Císař nařídil, aby spor řešila komise, jejíž zpráva o jednání ze dne 14. VII. 1584 zevrubně vysvětluje podstatu sporu a podává návrh na jeho řešení.

Žibotičtí si stěžovali především na to, že Novojičínští je proti Lackovu privilegiu nutí robotovat ke dvorům a zámkům a brání jim sekát v lesích dřevo. Město odporuje v tom smyslu, že roboty, které Žibotičtí vykonávají, nikterak nejsou proti privilegiu; pokud jde o těžbu dřeva, tu že mohou v lesích dřevo pro svou potřebu kácet, ovšem pod kontrolou hajného.

Komise rozhodla, že „poněvadž ten starobylej a mnohejmi od práva zemského na to vyšlejší nálezy stvrzenej zjevnej pořádek v zemi této jest, že poddaní pánom svým k stavení robotovati povinni sou a list od neboštítka Lacka z Hustopeče... na to se nevztahuje..., mají jako jiní robotovat kdy by toho byla potřeba“; od jiných robot však jsou osvobozeni.

Také všichni chalupníci a hofeři podle žaloby Novojičínských odmítají robotovat, ačkoliv se na ně Lackovo privilegium nemůže vztahovat už vzhledem k tomu, že nic neplatí. Komise rozhodla, aby robotovali jako jiní.

O kácení dřeva komise rozhodla opět podle zemských zvyklostí v tom smyslu, že poddaní mohou kácet jen pro svou potřebu, a to tam, kde jim hajní ukáží; jinak musí dřevo platit.

Konečně si Žibotičtí stěžovali, že jim z vesnice Rohliny nedochází desátek k jejich kostelu jen proto, že nemají faráře. Komise v tomto bodě rozhodla ve prospěch Žibotic, jimž uložila obstarat si faráře. Do jeho příchodu však má desátek spravovat obec a nikoli vrchnost.

Pokud jde o potrestání žibotických poddaných, komise rozhodla, aby byli, vzhledem k tomu, že se minulého roku nedostavili před soud a hanobili podkomořího, potrestáni velmi přísně „pro své nevážení, spurné a v této zemi neobyčejné předsevzetí“: jejich zástupci na jednání komise budou ihned na týden vsazeni do žaláře a k dalšímu trestání se přihlásí v městě Jičíně, ti pak, kteří se k soudu nedostavili, mají být uvězněni na 4 neděle. Hlavní viníci odporu, z nichž tři jsou jmenováni, „mají ze vsi Žibotic ku příkladu a výstraze jiným vypověděni, bejti a odtud v jistém čase... pod propadením jistého nákladu na císaře se odebrati“.

Tvrdé rozhodnutí komise bylo velmi vhod Novému Jičínu, jehož městská rada se energicky snažila uvádět je ve skutek, zato Žibotice se odhodlaly k zoufalému odporu.

Městská rada našla plnou podporu u zemského soudu, který začátkem následujícího roku vydal příkaz, aby Žibotičtí byli násilím přivedeni k posluš-

nosti, neboť se zprotivili podkomořskému a hejtmanskému úřadu tím, že se nedostavili k zemskému soudu, kam byli předvoláni. Kdyby se nechtěli podrobit rozhodnutí komise, „tehdy jejich Mti na místě JMC Novojičinským o tom poroučeti ráčí, aby oni, vezmouce sobě na pomoc z jiných vsí okolních pánů a sousedův lidí, dotčené Žibotské vyzdvihli a je z týhož trestání dotud, pokudby k poslušenství přivedeni nebyli, nepropouštěli“.⁴¹

Městská rada některé poddané uvěznila a snažila se je vypovědět, ale většina obce přesto setrvala v odporu. Sedláci utekli z vesnice a odebrali se do Prahy, aby hledali spravedlnost přímo u císaře. Posílali mu obvyklou cestou své suplikace, zatím co Novojičínští interpelovali podkomořního a podávali mu podrobné relace o projevech odporu Žibotických. Námitky proti rozhodnutí komise byly předány apelačnímu soudu.

Vesnice pak byla několikrát všemi institucemi napomínána a vyzývána k poslušnosti. Podle nařízení podkomořního povolala městská rada novojičinská dne 9. května 1594 žibotického fojta do města a oznámila mu, aby nazítří shromáždil obec k vyslechnutí císařského dekretu. K tomu se do Žibotic vypravili dva konšelé a vzali si za svědky čtyři rytíře „ležící“ ve městě.

Avšak, jak líčí zpráva Novojičinských podkomořnímu, když přišli do Žibotic, nikdo kromě fojta se na nařízené shromáždění nedostavil. Fojt konšelům oznámil, že Žibotská obec „všakž ještě před příchodem slunce pospolu byla a čekajíc chvíli, když sou o tom, že jim psaní císařské a Vaší milosti dodáno bejti má zvěděl, že všickni sou odešli“. Když pak se je fojt snažil zadržet tím, že psaní má být čteno na rozkaz vrchnosti, řekli, že „oni tu tomu k vůli čekati a čas sobě mrhati a meškati nebudou“.

Tříkrát musil fojt na rozkaz zástupců města obcházet vesnici a vyzývat sedláky, aby se dostavili na fojtvství, ale nikoho nepřivedl. Město tedy vydalo listy fojtovi, aby je poddaným přečetl sám. Na jeho výzvu se však na úřad dostavilo jenom 7 osob, ale ty odmítly listy přijmout s tím, „že kdyby třebaš všechna obec pospolu byla, že by oni takových psaní, majíce prve listů JMti dosti a jich více nepotřebují, nýbrž svými starými nadáními spravovati se míní“; že kromě toho sami očekávají list od císaře. Fojt Novojičinským dále sdělil, že Žibotičtí se již před několika lety „spuntovali“ a sepsali vzájemnou smlouvu, kterou si nechali potvrdit od kelečského úřadu, že budou stát při sobě a chtějí odpovídat jenom před císařem.

Novojičínští žádají podkomořního, aby jim pomohl odpor potlačit. Oznaňují, že původcové celého hnutí již po několik let nejsou doma a zanechávají své statky svým manželkám a dětem.

Suplikace, podaná žibotickou obcí zemským úředníkům, osvětluje záměry novojičinské městské rady a vysvětluje částečně houževnatost odporu. Městská rada totiž uvěznila dva žibotické sousedy za to, že z lesa odvezli dva vozy dřeva a dala je ukovat do želez. Přes císařovy listy, nařizující jejich propuštění, je

vězni již rok a nařizuje jim, aby se vyprodali a odstěhovali. Jeden z nich prodal grunt svému synu, ale z vězení propuštěn nebyl. Městská rada na něm požaduje, aby grunt prodal cizímu. Městu jde o to, aby si mohlo grunty koupit samo a udělat z nich dvory na škodu obce. „Kdyby se ti dva přece vyprodali měli, k dokonalý záhubě my bychme přijít musili a naše obdarování by v nic přijít musilo, neb ti lidi cizí by potom ty statky pánům prodali a tak by vždy pan purkmistr pány k tomu přivést chtěli, že by v tý vsi na škodu obce naší dvory proti obdarování našemu dělali a nás čím dále tím více stěžovali...“⁴²

Novojičínští ovšem oba uvězněné prohlašují za hlavní viníky odporu poddaných. Někteří z viníků se již vyprodali a odešli na jiné panství, což by mohli učinit i uvěznění; oni však setrvávají ve své vzpouře a „nám vzkazovati dávají, že raději v tom vězení umřítí chtějí, nežliby se na takový způsob jak nahoře oznámeno jest vyprodati dáti měli“. Novojičínští odmítají také obvinění, že porušují privilegia a císařská nadání Žibotických: pravda je to, že Žibotičtí sami nechťejí plnit císařské rozkazy, jak dokázali odmítnutím posledního císařova mandátu. Novojičínští sice mají od hejtmána mandát na zatčení svých poddaných, dopadených na cizích gruntech, ale zatím nikoho z nich nepřistihli, protože se skrývají „v městech pražských, aby daremně suplikovat mohli“. Zatím jejich hospodářství upadá a „jest se obávati, že ta všeckna ves již k opuštění a záhubě přijde a tudíž aby potomně něco jiného a horšího tíž neváží lidé před sebe nevzali a na gruntech a komoře JMC se nemstili“. Žádají podkomořího, který se ubírá do Prahy, aby tam usiloval o přivedení poddaných jejich k náležité poslušnosti.

Poddaní však mezi tím poslali novou suplikaci a císař vyzval podkomořího, aby zjistil, zda odpovídá pravdě „a pakliby jednali ze své vzpoury“, aby je potrestal podle minulé resoluce.⁴³

Jakmile se o tom dověděli Novojičínští, hned podávají novou relaci, podle níž poddaní „ve své zarputilosti zůstávají“, zatím co oni jim nijak neubližují, ale chtějí, aby byla zachovávána výpověď z r. 1587. Hlavní viníci opustili svá hospodářství a jsou stále v Praze. Uvěznění se odmítají vyprodat a jiné viníky zatím stále nelze dopadnout. Poddaní nadto znevážili podkomořský úřad, jakož i osobu podkomořího, „spurným, pyšným a nenáležitým zkazováním“. S jejich vzpourou musí být co nejrychleji skoncováno. „Neb pokudž by to tak lehce váženo bejtí a jiným způsobem se k nim přikročiti a taková spúra a nenáležitě předsevzetí jejich časně zastaviti se nemělo, jest se obávati, aby potomně i jiné vesnice mohly sobě lehce odtud, že se jim všeckno za tak dlouhý čas prohlídá příklad vzítí proti nám se nepozdvihly, aneb aby od těch nezbedných lidí žibotských promrhajíc již všecku takořka majetnost svou a nemajíce naposledy se čeho chytiti něco jiného horšího nevzniklo a nad jinými poddanými JMC a statečky jejich nemstili aneb někoho jiného na místě svým nenapravili“.

Ve své další relaci podkomoří císaře žádá, aby vůdcové vzpoury, dlicí

v Praze, byli zatčeni a vydáni do Jičína k potrestání. Opakuje obvinění Novojičinských a zdůrazňuje, že by podle příkladu Žibotických i jiní poddaní „svý vůle a nepoddanosti užívati mohli“. Avšak teprve v říjnu 1595 vychází z apelačního soudu přísné rozhodnutí, „aby týž bouřlivý poddaní žibotští což by se jich kolivěk zde v městech pražských shledati a najíti mohlo, do vězení dáni a potom jim Novojičinským k náležitému ztrestání dodáni byli, ano také i ti, kteří by je tak proti vrchnosti své jakýmžkoli způsobem fedrovali, suplikaci jim spisovali a v tyto nebezpečné časy nynější přechovávali, jiným ku příkladu aby tolikéž ztrestáni byli, aby nařízeno bylo“.

Proti Žibotickým, prodlávajícím v Praze, byly vydány zatýkací dekrety a rozhodnutí apelačního soudu bylo oznámeno podkomořímu.⁴⁴ Záležitost pak byla znovu předána k projednání u zemského soudu.

Velmi houževnatě a urputně se proti své vrchnosti a faráři bránili poddaní ze Zhoře Housecí.

R. 1570 píše císař hejtmanovi, že si u něho stěžovali poddaní Zhoře Housecí na svého faráře a pána v několika artykulích; aby jejich suplikaci přezkoumal a z titulu svého hejtmanského úřadu vyřídil.⁴⁵ Poddaní si mimo jiné stěžovali, že jejich vrchnost porušuje starší výpověď zemského soudu. Zemský soud ovšem tvrdí pravý opak a r. 1572 přijímá na svém zasedání ze sv. Jana Křtitele ostré „poučení“: „Vy lidé ze vsi Zhořehousecí, Rybného, Jamného, Stáje a z Nadějova, že ste se přes nález Jich Mtí pánův soudci k JMC všetečně, čehož se žádný nikdá nedopustil a dopouštětí nemá, utekli a nálezu Jich Mtí dosti ne učinili, Jich Mtí sou vás z té příčiny v trestání své vzítí ráčili a z téhož trestání zase vás propouštětí a vám poroučeti ráčí, abyste všelijaké poslušenství ku pánu vašemu zachovali a to což jemu spravedlivě jakožto poručníku povinni ste platův, robot, podle nálezu tomuto dosti činili a vykonávali i s tím knězem o desátky urovnali a na budoucí časy z strany dávání desátků podle nálezu se k němu i k budoucím kněžím chovali. Pakli ste tomu dosti nestali a vy přece na své spouře stáli, nálezu dosti nečinili, tehdy tito, kteříž se tu v vězení zachovávají, předkem z s t í n á n í budou a vy také na táž místa přijíti máte“.⁴⁶

„Největší původcové spourey“ jsou soudem drženi ve vězení. Přes to však poddaní setrvávají v odporu a neustále suplikují u císaře. R. 1573 vypravili k císaři deputaci. Císař na to píše jejich pánu, Janovi Přepickému z Rychmburku, že je vyzval, „aby se v předsevzetí svém spokojíc k tobě všelijaké poslušenství zachovali a nás tím více pod trestáním nevodili“. Vyhověl jejich prosbě, aby nebyli trestáni za to, že se k němu utekli, a současně nařizuje, aby byli propuštěni ti, kteří jsou věznění v Brně.⁴⁷

Zanedlouho však píše císař zemskému soudu znovu, tentokrát však již mnohem méně příznivě. Lidé ze Zhoře Housecí totiž stále suplikovali a stěžovali

si, že mimo povinnosti jsou nuceni k robotám a farským desátkům a že někteří z nich byli na příkaz zemského soudu uvězněni. Císařský list praví: „Opět sou se k nám sem v nemalém počtu dobře přes dvaceti osob vypravili, vždy na svém předešlém zarputilém předsevzetí stojíce...; když nemohouce my déle takového neposlušenství a zlehčování dotčených jistých přístných a spravedlivých, šetříc v tom zvláště soudu zemského a té vejpovědi rozkazův našich jim snášeti, z nich jsme některé osoby z starších, kteříž jak se nadějeme přední buřiči a podštívači jiných jsou, tak aby to že snad týmiž rozkazy našimi a výpovědi vaše skutečně ruku držeti chceme... vězením zde opatřiti a jiným aby se hned zase domův k živnostíem svým navrátili a jich vyhledali dostatečně a přísně rozkázal.“⁴⁸

Zdá se však, že odpor poddaných ze Zhoře Housecí nebyl zlomen ani žaláři vrchnosti a zemského soudu, ani žaláři císařovými. Roku 1574 totiž se na hejtmana obrací jejich farář, kněz Jakub, s tím, že „ti nevolní až posavad protivní lidé, kteříž desátkem jarním i ozimním k faře Zhoře Housecí příslušející... nechtějí poslouchat rozkazů zemského soudu a stále zadržují desátky.“ Farář prosí o ochranu, „neboť sobě nevím jaké rady dáti s těmi nevolnými lidmi, poněvadž na vrchnosti Bohem zřízené nic dáti nechtí, kterak pak na mne chudého kaplana dáti mají...“⁴⁹

Do vážného sporu se svou vrchností, královským městem Uherským Hradištěm, se dostala v 70. letech 16. století vesnice Staré Město. Předmět sporu je zevrubně popsán ve výroku komise z r. 1582, potvrzeném císařem.

Město zabralo část rolí, které patřily staroměstským gruntům. Výměnou za ně mělo poddaným dát pastviny, ale stále s tím otálelo. Dále poddaným odebralo obecní pastvisko, které mělo být zatopeno rybníkem, a to bez náhrady, ačkoliv se kdysi smlouvou zavázalo, že zátopy nahradí dvojnásobnou výměrou. Komise se v těchto otázkách vyslovila ve prospěch poddaných; nařídila, aby do jejich držení byly převedeny směněné pastviny, a vyměřila část lesa, která měla být připojena k obecnímu lesu náhradou za zatopené pozemky.

Dále si poddaní stěžovali na to, že jsou nuceni k nepovinným robotám. Výrok komise vysvětluje těžkosti, které poddaným na městských statech vznikaly tím, že měšťané skupovali pozemky. Komise zjistila, že se Staroměstští dobrovolně zavázali úplnými robotami ke dvěma lánům polí, na kterých si město ve vsi zřídilo dvůr. Dále že se zavázali robotovat spolu s jinými vesnicemi k opravám hrází dvou velkých rybníků. Komise rozhodla, že kromě uvedeného nemají být poddaní ze Starého Města obtěžováni žádnými robotami a že nemají odvádět žádné robotní platy.

I tyto roboty však se stávaly pro poddané neúnosnými, protože ve vesnici stále ubývalo poddanských gruntů. Komise dalším šetřením zjistila, že 26 hradištských měšťanů skupilo ve vsi již 15 a $\frac{3}{4}$ lánů a dalších 22 měšťanů 27 $\frac{1}{2}$ podsedků, z nichž si zřídili dvory pro svůj užitek. Roboty z této půdy přešly

na zbývající poddané k jejich velké škodě. Měšťané tuto situaci uznali a zavázali se, že budou staroměstským platit za roboty z každého lánů po 2 zlatých ročně a z každého podsedku po 2 groších. Komise nařídila, aby staroměstští i nadále vykonávali roboty, ke kterým se dobrovolně zavázali, ale měšťané že již nesmějí skupovat ve vesnici žádnou půdu.

Měšťané však v budoucnu tuto výpověď porušovali, a tak spor pokračoval a přes pokusy o narovnání vyvrcholil r. 1612 za purkmistra Kulíška, který se pokoušel zlomit odpor poddaných drastickými represáliemi. Ve své suplikaci k císaři staroměstská obec píše, že vykonávala všechny své povinnosti podle výpovědi komisařů, ale městská rada že si od bývalého podkomořího opatřila jakousi novou výpověď, podle níž je „k nemožným robotám, pracem a jiným věcem mocí nutí“. Žádali již hejtmana a podkomořího, aby vyslyšeli jejich stížnosti a sjednali nápravu. Podkomoří slíbil, že sám jejich stížnost vyřídí a rozkázal Hradišti, aby do té doby zachovávalo starou výpověď. Městská rada však „na nic nedbajíce mnohem více než kdy prve nás sužovali, s námi se vězeli, nás po cestách a po prácech našich v nejpilnějších dílech shledávali a jako nejhorší zločince júnati dali. ... Potom nás přes 24 osob do vězení dali, v něm o hladu a žízni zdržovali a až doposavad zdržují“. Poddaní se na minulém sněmu brněnském obrátili přímo na císařova bratra, který se jednání sněmu účastnil, ten však pro nedostatek času jejich při předal k projednání hejtmanovi. Hejtman Hradišti poručil, aby vězně propustilo, ale ti jsou již „přes 7 nedělí přes pilné polní práce stále v žaláři“. Poslům, kteří chodili k hejtmanu a podkomořímu, hrozí mistrem popravčím, takže se bojí vrátit domů a „sem a tam se pokrejvají“. Proto císaře prosí „pro Boha a jeho svatou spravedlnost, s pláčem a padáním na tváři“, aby byli vysláni komisaři, propuštění uvěznění sousedé a vydán jim glejt císařův na ochranu do ukončení rozepře.

Další suplikace, týkající se tohoto sporu, je od poddaného Jana Kelečského, který píše, že primátor Kulíšek přišel do vsi, dal svolat poddané a jeho s jedním ještě sousedem „provazy holomkem zbití a zmrskati dal“. Potom ho přes všechny prosby dal svázat do palečnic a odvést biřicem do vězení, kde „času nočního i mistra popravčího na mne jest přivedl, žádaje věděti ode mne o vejpovědi té, kterouž jsou dostali od předešlého podkomořího pana Mošovského, o čemž já ubohý člověk dokonce nic jsem nevěděl“. Když ho manželka a děti z vězení vyprosily, poručil mu primátor, aby se vyprodal a se svou rodinou vystěhoval, on že sám jeho grunt koupí. „Jakož pak JMC z suplikací obecní porozuměti ráčí, že my nebozí sousedé dokonce od něho s hrdly svými nikdy bezpečni nejsme“.

Také městská rada se obrací na Kancelář a žádá, aby poddaní byli přinuceni vykonávat až do rozhodnutí pře své povinnosti. Obracejíce se na hejtmana a podkomořího, obcházejí poddaní svou vlastní vrchnost. Pokud někteří z nich mají stížnost na primátora Kulíška, mohou jej žalovat podle práva.

Kancelář vydala císařský dekret, podle něhož má být sestavena komise k projednání sporu. Staroměstští mají zatím vykonávat své povinnosti podle výpovědi a k ničemu dalšímu nemají být městskou radou nuceni.⁵⁰

Koncem 16. století se rozvinul spor mezi poddanými z Přímětic a Vilémem z Roupova, který měl v zástavě královský hrad znojemský, k němuž Přímětice náležely.

Přímětičtí podali císaři suplikaci, že zástavní pán je přetěžuje nespravedlivými robotami a neprávem jim odnímá sirotčí statky.

Vilém z Roupova podává na císařovu výzvu obsáhlé ospravedlnění a svou vlastní žalobu na přímětické poddané. Ve své žalobě praví, že když přišlo do Znojma císařovo psaní se suplikací Přímětických, byl právě na hradě jejich rychtář. Na otázku, ví-li o nějakém přetěžování robotami, odpověděl záporně; také o suplikaci že nic neví, že ji Přímětičtí nechali sepsat ve Znojmě bez jeho vědomí. Svědky rychtářovy výpovědi jsou tři rytířské osoby, které byly přítomny.

On sám prý nikdy Přímětickým žádné mimořádné roboty neukládal, jen jeho manželce jezdili dobrovolně s nějakými fúrami na Mikulovice. Za posledního půl roku přivezli na zámek pouze několik for. Učinil jim však mnohé dobrodíní. Na hradě mezi nimi pobývá jen proto, aby je ochránil od drancování vojska, ležícího kolem hradu. Oni pak místo poděkování na něho žalují; od té doby, co přišlo císařské psaní, odmítají všechny povinnosti, neposlouchají rychtáře, nechťejí se dostavit na zámek a platit zemskou berni. Někteří z nich se zadlužili za obilí u Volfa Štrejna. Domnívaje se, že jde o obilí pro jejich vlastní potřebu, dal jim k tomu svolení a Štrejnovi záruku. Poddaní však „formanili a tím obilím kupčili a každodenně v městě hodující, poněvadž táž dědina u samého města jest, živnosti své zavedli“. Věřitel nyní požaduje placení dluhů, avšak — píše Vilém z Roupova — „nevím jak od nich ty peníze dostanu, poněvadž se proti manželce mé pozdvihují a protiví a v tom pozdvížení a se zbouření na obilí, na lukách i jinde veliké škody a sumou co jen na protimysl a nejhoršího mohou, to činí, vychloubajíc se, že je manželka má nesmí proto dáti trestati, tak sobě nevázně počínají v mnohých rozpustilostech a neposlušnosti jsouc od některých v tom předsevzetí posilnění až hanba z nich jest, tak že s manželkou a dětmi svými před nimi bezpečen nejsem, v čemž VMC za milostivé opatření prosím“.

Pokud jde o statek, za který ho Přímětičtí žalují, ten na něho připadl právem, což dokazuje objasněním jeho majetkových poměrů a tím, že jeho bývalý majitel propadl hrdlem a jen pro sešlost věkem nebyl na něm trest vykonán a statek jeho byl ponechán jeho manželce. Pokud by císař uznal za potřebné vyslat komisi, pokračuje Vilém z Roupova, je připraven před ní odpovídat i se svou manželkou. Upozorňuje zároveň, že původcem odporu Přímětických je znojemský měšťan Jakub Kralovec. Ten „lidi v to uvedl a uvozuje, je bouří, aby

proti manželce mý a osobě mý se pozdvihli“. Sám se konečně na pražském hradě přiznal, že „jim přímětickým na správu jejich takovou suplikaci proti osobě mý stížnou a neodůvodnou sepisoval, je v tom, aby VCM taková suplikací dodána byla, fedroval, jim ve všech předsevzetích jejich radil a napomáhal“. Viléma z Roupova pak prosil, aby mu odpustil, on však tak nemohl učinit, „neb zřízení zemské vyměřuje, jak by se k takovým lidem, kteří poddané proti vrchnostem pozdvihují, chovati mělo. Čehož se těchto let již tak mnoho toho děje a nebude-li to přetrženo, VCM od takových zoumyslných buřičů čím dál tím větší břemeno zbytečně zaměstknáni a obtíženi býti ráčíte“. Královec stále chodí k poddaným do Přímětic a oni k němu do Znojma o radu. V jejich záležitosti se vypravuje do Prahy, začož od nich dostává nemalé sumy peněz, takže je přivede k naprosté záhubě. Jemu, Vilémovi z Roupova, dokonce vzkázal, že je u císaře obžalován, a nabízel se, „že za úplatek to opatří“.

Závěrem své stížnosti Vilém z Roupova žádá, aby komisaři potrestali Královce a Přímětické aby přivedli k poslušnosti.⁵¹

Přímětičtí, kterým tato stížnost byla předložena k vyjádření, odpověděli, že „nikdá za paměti slavných a svatých pamětí císařův a králův, držitelův hradu znojemského, jimžto v dědičné poddanosti zůstáváme, nám se neubližovalo, jako již teď od pana Viléma z Roupova a paní manželky jeho, též jich úředníkův a regentův, kteříž to k nám násilně, tyransky, bitím, robotami nesnesitelnými a odnímáním sirotčích nápadův a přátel krevních se děje“. Jeho zpráva se nezmiňuje o tom, že jim nebude nadále ubližovat. Jeho výpovědi jsou vesměs lživé. Zadlužit se musili proto, že již jim pro jeho utlačování „statečkové stačiti nemohli“. Jeho vysvětlení o neoprávněně pobraném sirotčím statku je nesprávné; ostatně, vrchnost jim kromě toho odebrala i další „nápadní a kšaftované statky sirotčí, což je proti právu „nejsa my panu z Roupova ani manželce jeho v žádném dědičném poddaném člověčenství, ale VCM přináležíme“. Pan Vilém z Roupova porušil všechna stará privilegia, podle kterých mají Přímětičtí dovézet dříví jen k svátkům vánočním, velikonočním a svatodušním; privilegia jim také vyměřují poplatky a dokazují jejich odúmrtí právo. Žádají proto, aby tato privilegia byla respektována a jejich statky, pokud nebudou mít dědiců, aby připadaly přímo císaři. Za to slibují, „jestližebý kdy k opravení a nebo stavení zámku hradu znojemského kamení, cihel, vápna i jiných věcí potřeba nastala, tak jakž svými možnostmi dostačovati moci budeme, výsti a vykonávati rádi chceme“. Komise, kterou navrhuje pán z Roupova, by vedla jen k průtahům a k jejich dalšímu poškozování. Proto se Přímětičtí obracejí jenom k Bohu a k císaři a prosí ho, aby jim vydal mandát, aby nebyli obtěžováni proti svým privilegiím.⁵²

Pře byla předložena apelačnímu soudu, který vzájemné stížnosti a k nim přiložený testament o sporném statku prostudoval. Testament byl uznán správným a v dobrozdání se doporučuje, aby vrchnost statek ponechala dědicům.

K ostatním sporným věcem se nevyjadřuje ani dobrozdání ani císařský list, který Vilémovi z Roupova nařizuje pouze vydání sirotčího statku.⁵³

Další zprávu o zástavních poddaných znojemských máme až z roku 1600. Rychtáři a konšelé z Přímětic a z jiných vsí, v zástavě příslušejících ke znojemskému hradu, podávají císaři stížnost, že jsou přetěžováni proti starobylým povinnostem. Císař pak listem nařizuje, aby takové přetěžování bylo zastaveno.⁵⁴

Roku 1550 postoupil velehradský klášter vesnice Břest a Žalkovice zemskému hejtmanu Václavovi z Ludanic. Proti utlačování nového majitele si poddaní obou vesnic podali stížnost k císaři. Stěžují si, že je hejtman proti všem jejich starým právům nutí k nesnesitelným robotám; oni však mají roboty vykoupeny za určitou sumu a nechtějí místo té sumy znovu robotovat. Z toho důvodu uvěznil hejtman 14 osob a posílá, kteří přišli žádat o jejich propuštění, „dal za odpověď, že toho na jiný způsob učiniti nechce, než abychom my všickni jemu slíbili pod tisícem kop grošů všecky roboty, netoliko ty, kterýmiž sme až dosavad obtěživáni byli, ale i jiné všecky, kterěz by od nás míti chtěl, beze vsí výmluvy podstúpiti činiti“. Dále hejtman nutí jejich sirotky, „aby jemu až do jeho vůle slúžili“; pokud tak nechtějí učinit, vězní je a žádá od jejich příbuzných, aby ručili za to, že budou po propuštění z vězení sloužit.

„Vína a někdy zlé a neprodejné a draze k šenkování od něho nám dodávány jsú, kteréžto šenkovati musíme a někdy tak zlé jest, že je vyšenkovati nemůžeme i musíme to víno mezi sebe rozdělití a rozebratí a summú nám uloženú za to víno jemu svými vlastními penězi zaplatiti“. Od opata měli právo vařit pivo nebo je kdekoli kupovat. Toto právo jim hejtman odňal „a pivo někdy zlé od něho pod pokutú musíme dosti draho kupovati... Nejposledy zapověděl nám, aby žádný bez jeho vůle a povolení žádného dobytka z domu svého neprodával, než prvý, aby jemu se oznámilo a jestliže se jemu to hovado líbí, z velikú našú škodú to od nás kúpí a jestliže kdo proti jeho rozkazu učiní a hovado nějaký bez jeho vůle, prodá, sobě za to hovado dané peníze vosobuje“. Proto se utíkají o ochranu k císaři a prosí, aby mohli užívat svých privilegií.⁵⁵

Jaké rozhodnutí bylo k této stížnosti učiněno, nevíme. Ale o půl století později, po několikeré změně vrchnosti a po připojení uvedených vesnic k panství chropynškému, dochází k novému sporu, tentokrát s Vilémem Pražmou z Bílkova. Olomoucký soud, který se konal v den sv. Jana Křtitele r. 1609, rok odkládá a poddaným poručí, aby až do „rozeznání pře“ robotovali a poslouchali. Nález z následujícího roku ukazuje, že Pražma poddané nutil vězněním, aby robotovali ke stavbám. S odvoláním na obecnou povinnost poddaných robotovat ke stavbám soud nařizuje, aby Břestští a Žalkovičtí robotovali podle ostatních vesnic. Pokud jsou jejich cesty s povozy delší jedné míle, mají být za ně placeni.

I zde se objevuje spor o vinný šenk. Výrok stanoví, že poddaní mají povinnost vyšenkovat 1 drejlink vína dráže, než je cena zemských vín v Kroměříži. Podsedníkům, kterým Pražma podle stížnosti zvýšil plat o 7 gr. bez jakéhokoliv odůvodnění, mají být neprávem vybrané peníze vráceny a napříště mají být od zvýšení osvobozeni.

Dalším předmětem sporu byly sirotčí peníze. Podle smlouvy měly sirotčí peníze zůstat ve vesnicích. Tak tomu má být podle výroku i nadále, poddaní však z nich mají vydávat vrchnosti počet a bez jejího svolení je nikam z dědiny nepůjčovat. 3000 zl., které si Pražma podle stížnosti ze sirotčích peněz vypůjčil, má být vráceno sirotkům. Kněžská pole mají být zachována podle starého pořádku a pokuta, kterou Pražma vybral od poddaných při mustrování, byla vybrána právem.⁵⁶

Roku 1611 byla na soudě schválena výpověď ke sporu mezi vesnicemi Jesencem, Džbelem a Březskem a Janem Konickým ze Švábenic, kterou komise připravila již r. 1609. Podle stížnosti poddaných skoupil Konický v Březsku a Jesenici několik gruntů a zřídil z nich dva dvory a ke svému třetímu starému nutí poddané k novým robotám: „hnůj vozit, orat, zasívat, sžítí, svážeti do stodol, obilí do měst k prodeji voziti“ a jiným, ačkoliv mají na roboty obdarování. Od robot ke dvoru v Jesenci upustil, ale obdarování na ně odmítá vydat.

Konický pak před komisí prohlásil, že při převzetí statku se poddaných ptal, zda mají některé dědiny obdarování, ale obdržel zápornou odpověď, což má doloženo svědectvím rytířů. Dále předložil smlouvy a výpovědi, podle kterých má Březsko plné roboty ke dvoru a k tvrzi a v nichž se praví, že „sirotky přede pány své stavívali a páni že sou sirotky ku potřebě své které chtěli k službě brávali na grunty své i cizí, jak se jim líbilo projednávali“. Poddaní naopak komisi žádné nadání na roboty nepředložili.

Komise ve sporu rozhodla takto: Poněvadž Konický přikoupil ke dvoru nové polnosti, má je obdělávat vlastními silami; pokud by je však obdělávali poddaní, má jim za práci platit. Sirotků může vrchnost užívat ke svým i k cizím službám. Poddaní jsou povinni vykonávat povozy, ale nemají být posíláni na daleké cesty.⁵⁷

Ke sporu města Prostějova s vesnicí Dobrochovem máme výpověď z r. 1612. Dobrochovští poddaní si na svou vrchnost stěžovali úředníku plumlovskému, poněvadž Prostějov jako poddanské město náležel k plumlovskému panství, a zemskému hejtmanovi. Tvrдили, že jsou přetěžováni robotami. Purkmistr a rada města Prostějova požádali o zprostředkování 5 vladyků, jejichž výpověď soud schválil. Výpověď vyznívá v tom smyslu, že Dobrochovští sice mají na roboty nadání, ale vzhledem k tomu, že po 40 let vykonávali roboty

jako jiné vesnice, toto své nadání promlčeli. Mají tedy všichni poddaní nadále robotovat, včetně hoferů, „kteříž na gruntech obecních býti chtějí a se s vůlí vrchnosti na dědinu přijímají“. Ke stížnosti poddaných, že jim město při robotách nepodává stravu, jak bylo zvykem, komise nalezla, že „poněvadž to z žádné povinnosti se nečinilo ale z lásky dávalo, jsouce tyto časy obec prostějovská velkými dluhy obecními obtížena, takové dávání chleba a piva při robotách se ten čas zastavuje“; že zde záleží jen na úředníkovi, zda poddaným stravu z lásky vydá.

Poněvadž však se Dobrochovští „bez slušné příčiny proti vrchnosti své pozdvihli a stížnosti své zapravé neučinili“, měli by být potrestáni. Na přímluvu komise však je od trestu upuštěno s výstrahou, že při opakování by vinníci byli pokutováni a trestáni a bez milosti z dědiny vypovězeni. Poddaní byli nuceni tuto výpověď přijmout.⁵⁸

Roku 1613 schválil soud výpověď ke sporu mezi vesnicí Březolupy a Kateřinou Onšickou z Bělkovic. Poddaní si stěžovali, že „jak zasnítá na poli bejti a když smrká domů jeti, v poledne malou chvíli koní popasouc musí“, což je proti jejich obdarování. Vrchnost však svědky prokázala, že tomu tak není a že tedy nemusí na obvinění odpovídat. Poddaní dále uvádějí dlouhý výčet robot, k nimž „mocně donucováni jsou . . . pro šindely, desky, obilí, vápno, kamení, cihly, dříví, vlny a jiné rozmanité věci, kde se jim koliv rozkáže vykonávati, stavy opravovati, příkopy mlýnské cíditi, rýti, motykami kopati, dříví sekati, střechy pošívati, obilí mlátiti, piva vařiti, kamení v skalách k stavení i na vápno vybíratí, s listy choditi, konopě trhati, močiti, tříti, ovce práti, je stříhati a jiné mnohé povinnosti k činění podnikati musejí“. O stavebních robotách Onšická dokázala, že je Březolupští vykonávali v minulosti, tudíž je musejí konat i nadále. Za práce s konopím se jim má dávat strava a platit. Dále výpověď stanoví „strany rytí, kopání, dříví sekání, obilí z míry mláčení, piva pomáhání, vaření, s listy chození, jakožto se to z svědkův Kateřiny Onšičky nachází, že se jim předešle od toho platívalo, tak se jim nyní i na potomní čas platiti má“. Pokud jde o užívání obecního lesa, tu poddaní nedokázali, že by jim vrchnost škodila, svědkové naopak dosvědčili, že vrchnost musí les chránit, aby ho poddaní neplundrovali. Sirotčí peníze, které vrchnost vzala pod svou ochranu, jí mají být ponechány; jakmile však sirotci dospějí, má jim je v pořádku vydat. Nejzajímavějším bodem tohoto sporu je ta část stížnosti Březolupských, podle níž „když který člověk zběhne aneb nuzně na gruntu sedí, že který za něj rukojmí sou, role od těch gruntův k užítku Kateřiny Onšičky orati musejí . . .“ Tuto svou stížnost však poddaní nijak nedokázali, při čemž soud kromě toho uznává, že „to za právo v zemi jest“, čili že se z toho vrchnost v žádném případě nemusí odpovídat.⁵⁹

Město Jemnice na jihozápadní Moravě bylo v přemyslovském období významným správním a soudním centrem, ale ve druhé polovině 15. století je stihl osud mnoha jiných královských měst: bylo dáno v zástavu pánům jemnického panství a konečně, počátkem 16. století, bylo definitivně uvedeno v poddanství. Zdá se, že žádné jiné moravské město nevedlo se svou vrchností tak urputný a vleklý spor jako právě Jemnice.

Již v r. 1496 podali jemničtí měšťané stížnost na pána jemnického panství Václava z Ludanic, že je utiskuje „robotami, nátky a břemeny neslušnými proti privilegiím krále Jana“.⁶⁰ Když v r. 1522 koupil jemnické panství Arkleb z Boskovic, nařídil král, aby sporné věci mezi městem a majitelem panství byly urovnány před komisí, což se stalo v Olomouci r. 1523 uzavřením smlouvy mezi Jemnickými a Arklebem z Boskovic. Tato smlouva je vlastně specifikací povinností města vůči majitelům jemnického panství.

Obyvatelům předměstí a vesnic, náležejících městu, se určuje množství dřeva, které mají vozit k zámku, roboty ke dvorům, lukám a zahradám. Předměšťané mají chodit na hony, měšťané pak mají pro vrchnost dělat slady podle její potřeby za peníze, řezníci mají vydržovat jednoho řezníka na zámku; má jim však zůstat oprava na farářových lidech a panství na lidech z vesnic, patřících k městu. Mlynářské roboty se mají vykonávat jako v minulosti, stejně jako hlásky. Hospodářům z města se dovoluje lovit jedno půldne v týdně v po-
toce ryby.

R. 1530 přešlo město do dědičného vlastnictví pánů z Lomnice. Nová vrchnost nerespektovala starší jemnická privilegia a začala na město uvalovat běžné poddanské povinnosti, což dokonce vedlo k propuknutí ozbrojeného povstání. Podle Rejchertova podání,⁶¹ přepadli Jemničtí r. 1556 pány z Lomnice, oblehli zámek, zvonili na poplach, snažili se vtrhnout na zámek a zabít Jindřicha z Lomnice. Se žalobou na vrchnost se obrátili přímo na panovníka. Jindřich z Lomnice chtěl tohoto povstání využít ke zrušení všech privilegií a obrátil se s žalobou na zemský soud. Ten rozhodl, aby původci povstání byli tři neděle vězněni ve Znojmě a pak předáni k potrestání své vrchnosti, protože se „měšťané Jemničtí i z předměstí proti zemskému zřízení pozdvihli a od statků svých odešli a pomínuvše ouřadu hejtmanského k arciknížeti JMti se utekli“.⁶²

Patrně došlo i k hrdelním trestům, ale odpor města tím zřejmě zlomen nebyl. Nové doklady o něm máme ze sedmdesátých let 16. století, kdy majitelem jemnického panství byl Tas Mezeřčský z Lomnice. Jemnice se k císaři obracela se suplikacemi, podle nichž je vrchnost „mimo privilegia a svobody od králů a markrabat potahuje v nebyvalé roboty a podělký a jiné překážky v živnostech jim činí“.⁶³ Byla zřízena komise, která měla spor urovnat; Tas však nechtěl před komisí odpovídat a plnění nespravedlivých povinností vymáhal krutými tresty. V suplikaci Jemnických se praví, že dokonce uvěznil měšťana, který podle svého práva šenkoval víno. Z vězení ho propustil jen za záruku,

že se vyprodá a z panství se odstěhuje. „Davše pak stateček svůj provolati a nemohše v času určitém kupce dostati, se zase do vězení dostal...“⁶⁴ Kancelář usoudila, že spor náleží zemskému právu a poradila Jemnickým, aby si před zemským soudem vyžádali rok.⁶⁵

Jemničtí však, jak se zdá, sledovali cíle vyšší, než jen spravedlivé urovnání povinností. Svoje jednání s císařem totiž spojovali s nadějí, že budou osvobozeni z poddanství. Požádali, aby jejich při před zemským soudem vedl královský prokurátor,⁶⁶ a vyjednávali s císařem, aby jim potvrdil jejich privilegia. Tas Mezeříčský byl o postupu Jemnických dobře informován a snažil se je obvyklou cestou, tj. pomocí svých přátel u dvora, podkopávat. Tak v r. 1577 píše Kryštofu Popelovi z Lobkovic, aby za něho intervenoval proti Jemnickým, jejichž privilegia jsou již u císaře; neboť „nikdy se nestalo, aby byla privilegia potvrzována bez vědomí dědičných pánů“, a tak císař „aby čeho takovejm lehkomyšlnejm lidem, kteříž od soudu zemského ani pána dědičného trestání bejtí nemohou, nýbrž proti pánům svým dědičným nemalý nevole a různice začínají a provozovati se neostýchají, privilegií a nadání jejich bez vůle a vědomosti své jakožto pána jejich dědičného potvrzovati neráčil“. Nakonec Tas Kryštofa Popela prosí za prominutí, že se k němu tak často utíká, ale nemůže jinak „neb my Čechové a Moravané při JMti císařské jiného patrona nemáme nežli tebe...“⁶⁷

Potvrzení svých privilegií však Jemnice dosáhla. Roku 1584 píše Hynek Brtnický císaři, jak toto potvrzení zhoršilo situaci, neboť „tím jsouce pozdvižení netoliko v tom, oč spolu s ním odpor mají, ale-i v tom, v čem sou se prve nikdá proti svému pánu na odpor nepostavovali, již nyní se pozdvihli a hned žádné povinnosti ani poslušenství že vykonávati nechtějí...“ zlehčující svého pána tím, že ho v jedné suplikaci nazývají pánem zástavním a ne dědičným. Kromě toho se nechtějí dostavit před komisi „zastírajíce se svým obdarováním a milostivou vůlí VCM“. Hejtman Brtnický žádá císaře, aby Jemnickým poučil postavit se před soud, neboť jejich privilegia byla výrokem zemského soudu zrušena. Kdyby se nechtěli dostavit, byl by tím zemský soud zlehčen a oni by museli být jiným ku příkladu těžce potrestáni.⁶⁸

Roku 1588 byla konečně s pomocí komise, sestavené na císařův rozkaz a vedené zemským hejtmanem, uzavřena mezi Tasem a Jemnicí smlouva, která dlouholetý spor uzavírá. Smlouva rekapituluje stížnosti Tasovy, podle nichž se Jemničtí vytrhovali z poddanství, nechtěli vykonávat roboty a povinnosti, puntovali se a nedbali panských nařízení, vybrali a utratili sirotčí peníze, konali sbírky a vybrané peníze utratili za spor. Tím vším zehudli. Ze svého středu dále vyobcovali měšťany, kteří nechtěli odporovat vrchnosti a zlehčili ho, nazývajíce ho pouze zástavním pánem. Tas žádá, aby mu nahradili škody, způsobené svým zprotivěním, aby vydali počet ze sirotčích peněz a původci vzpoury aby byli na hrdle potrestáni. Svá obvinění doložil „dáním císaře Ferdinanda, panskými nálezy, smlouvami, cedulemi dílčími a starobylým užíváním“.

Jemničtí naproti tomu uvedli, že se musili utéct k císaři a soudu, protože byli sužováni proti všem privilegiím a trestáni těžkým vězením, „skrže kterých někteří z nich o zdraví a o hrdlo přišli“, že byli souženi a bití od panské čeládky, že jim pán odebral pozemky, náležející městu, že je nutil k dopravování vína a ke kupování a šenkování jeho vína „za drahé peníze“ a že je jako zločince vypovídal z gruntů. Uznávají svou poddanost, chtějí být věrnými a poslušnými poddanými, prosí pána za odpuštění a komisi za spravedlivé zprostředkování.

Komise ve sporných otázkách rozhodla takto: 1. Listem císaře Ferdinanda se město stalo poddanským; nadání, která se rozcházejí se sněmovními snešenými, nemají platnost. Některá svá privilegia Jemničtí ztratili svým pozdvižením z r. 1557. Zůstávají jim jen privilegia na městské právo a trhy. 2. Vrchnost jim má odpustit a přijmout nazpět vypovězené. 3. Městský les, zkonfiskovaný menšími úředníky za neplacení tureckých daní má Tasovi sloužit ke krytí úroků za sumu, kterou zaplatil za město v dani. 4. Tas má městu vydat odúmrtní privilegium a převést na obec dávku z vína, přivezeného do města. 5. Sirotci z města nemají být bráni do panských služeb, leda že by tak dobrovolně chtěli; ostatní sirotci se mají stavět. Sirotčí peníze má spravovat pod dohledem vrchnosti jemnická obec. 6. Propouštění a přijímání měšťanů a jejich sirotek náleží vrchnosti; podle práva země může vrchnost také vypovídat. 7. Vrchnost má zachovávat městské pořádky a obyvatele, usedlé v městě, nezatěžovat robotami. Měšťané mají vykonávat roboty jen z těch polí, která jako robotná koupili. 8. Z některých luk mají platit, jiné jim má vrchnost vrátit. 9. Klíče od města má mít městská rada a několik let neobsazený úřad má být ihned obnoven. 10. Některé vesnice, které dosud slibovaly člověčenství městu, ačkoli všechny povinnosti odváděly pánům Mezeříčským, přecházejí do jejich úplného vlastnictví; při stavbách však mají městu pomáhat. 11. Smlouva specifikuje užívání lesa a jmenovitě určuje rybníky, které mají zůstat městu. 12. Měšťané musejí za slušnou cenu odebírat vrchnostenská vína; pokud vrchnost nemá vlastní víno, mohou je kupovat kdekoli. 13. Měšťané jsou dále povinni za slušnou cenu kupovat ryby z vrchnostenských rybníků. Nejdřív vykupují své vlastní ryby, pak vrchnostenské a teprve, když vrchnost ryby nemá, mohou kupovat jinde. 14. Měšťané musí mlít v panských mlýnech, pokud jejich kapacita stačí. 15. Zatopená půda má být nahrazena. 16. Jemničtí mají zinventovat klenoty, které jsou uschovány v kostele, a uložit je do sklepa, od kterého má vrchnost mít 1 klíč. Eventuální prodej klenotů je možný jen se svolením vrchnosti. 17. Měšťanům se odebírají platy vesnic, které přešly do vlastnictví vrchnosti. 18. Měšťané musejí opravovat cesty, poněvadž vybírají mýta. 19. Bez svolení vrchnosti nesmějí svolávat schůze. 20. Obyvatelé předměstí a vesnic mají dále vykonávat všechny povinné roboty.⁶⁹

Tato smlouva tedy pro město Jemnici znamená porážku po vyčerpávajícím boji. Městské postavení Jemnických sice respektuje, ale zbavuje město defini-

tivně velké části majetku a vyhovuje všem požadavkům velkostatku. Její platnost je potvrzována ještě v r. 1670 listinou císaře Leopolda.

R. 1565 se proti svému majiteli Fridrichovi z Žerotína odvolalo k císaři městečko Napajedla. Stěžovalo si, že vrchnost porušuje jeho privilegium na roboty a vězni některé sousedy v Uherském Brodě. Císař pověřil podkomořího, aby dal Napajedelské propustit a nařídil komisi k vyšetření sporu.⁷⁰ Došlo k narovnání, ale o něco později spor Napajedel propukl znovu, tentokrát s Molem z Modřelic, který si na ně stěžuje: „že by se mu v některé věci jemu vlastně náležející vkládati měli a povinností a robot náležitých vykonávati nechtěli.“⁷¹

Z počátku 17. století máme několik dokladů o sporu městečka Bzenec s Kašparem Pruskovským, kterého císař r. 1602 žádá, aby odpověděl na stížnost Bzeneckých, kteří „mimo nadání a obdarování svá, jim od nás milostivě stvrzená, do nemírných robot potahováni býti i tolikéž do purkmistra si z některých příčin stěžují“.⁷²

Pruskovský císaři odpověděl, že jde o vzpouru a pozdvižení, „skrze což by poddaným jiných vrchností zlý příklad dán býti mohl“. Proto mají být obě strany povolány před soudce zemské.⁷³

U zemského soudu však Bzenecké čekala pohroma. Dovídáme se o tom z jejich další suplikace, kterou poslali císaři dne 6. srpna 1602:

Bzenec měl na svá práva a na své povinnosti privilegium od krále Vladislava, podle něhož se jeho obyvatelé poddaně chovali. V nedávné době však vrchnost přijala nového úředníka, který je v očích vrchnosti očernil a začal na nich vymáhat neslýchané a nespravedlivé služby a roboty. Bzenečtí, jejich ženy i děti musejí robotovat na dvoře a sloužit na panském jako šafáři, kucháři, mlynáři, pekaři, čeledíni a děvečky, což nemohou déle snášeti a musí odejít ze svých gruntů. Proto se před dvanácti týdny obrátili na císaře s pravdivou suplikací, ve které žádali o potvrzení svých privilegií. Dosud však nedostali žádnou odpověď, což je jim nepochopitelné. Zato jim přišlo psaní od zemského hejtmána, aby se dostavili na zasedání zemského soudu do Olomouce. Jakmile však do Olomouce přišli, byli ihned uvězněni; někteří z nich pak byli pochyťáni na jarmarku v Hradišti a na různých jiných místech, takže nyní jich je 48 uvězněno v Olomouci a 50 v Hradišti, kde trpí hladem, zimou, zápachem, žízni a jinými těžkostmi. A tak úpěnlivě prosí císaře, aby zasáhl v jejich prospěch.⁷⁴ Císař jejich suplikaci, k níž byla přiložena konfirmace bzeneckých privilegií předal k vyřízení zemskému hejtmánu.⁷⁵

O sporu bojkovických pivovarníků se Zdeňkem Žampachem z Potštejna nás podrobně informují Žerotínovy zápisky, které nám zároveň umožňují seznámit se s celou řadou procesních zvyklostí zemského soudu, který se tímto sporem zabýval.

Městečko Bojkovice náleželo k panství světlovskému, které vlastnili Tetouři z Tetova až do r. 1594, kdy je prodali Jetřichovi z Kunovic. Ten hned následujícího roku postoupil toto zboží jako věno své sestře, která se vdala za Zdeňka Žampacha z Potštejna. Bojkovičtí, obávající se, že by za nových majitelů mohli přijít ke škodě na svých živnostech, v poslední chvíli od Tetoura dosáhli privilegia na vaření a prodávání piva. Nová vrchnost však privilegia nedbala a potlačovala bojkovické pivovarnictví ve prospěch svého vlastního. Tu se Bojkovičtí obrátili se stížností na zemský soud. Řízení v této věci bylo velmi složité vzhledem ke komplikovaným vlastnickým vztahům, které zatemňovaly odpovědnost za privilegium. Na olomouckém sněmu byla ustavena čtyřčlenná komise, která měla pivovarníky porovnat s Jetřichem z Kunovic, odpovědným za důchody postoupeného panství.

Do příštího sněmu však komise nic nevykonala. Tetour mezitím zemřel a Bojkovičtí žádali rok. Šlejnic, zástupce Jetřicha z Kunovic, se proti roku bránil tím, že Bojkovice už jeho klientovi nepatří. Tato výmluva však nepomohla. Kdyby Žampach statek opět prodal a jeho budoucí majitel se opět vyhnul odpovídání, nemohli by Bojkovičtí nikdy dojít spravedlnosti. Žampach kromě toho nebyl, jak sněm rozhodl, dědičným pánem panství, nýbrž jen společníkem své manželky, a tak by Kunovice nemohl zastupovat, ani kdyby chtěl.

Když tedy Šlejnic viděl, poznamenává si Žerotín, že se Jetřich z Kunovic odpovídat musí, „obrátil se jinam“ a prohlásil, že Tetour se při prodeji statku zavázal vyřizovat všechny „závady“ sám. Nyní však zemřel a všechny po něm pozůstalé věci byly odvezeny na Bánov spolu s doklady, dotýkajícími se této pře, zejména pak některými zpečetěnými svědomími, která Tetour choval vždy u sebe a nikdy je pánu z Kunovic nechtěl postoupit, vymlouvaje se, že ho chce ve všem sám zastupovat. Bez těchto dokumentů však pře nemůže být vedena, a proto Šlejnic prosil soud, aby mu na Bánově byly otevřeny ty pokoje, v nichž byly věci zemřelého Tetoura zavřeny, aby v nich mohl volně vyhledat potřebná svědomí.

Bojkovičtí proti odkladu protestovali tím, že přece Tetourova privilegia, opatřená pečeti, předkládají k přečtení a žádají, aby při nich byli zachováni. Šlejnic však na odkladu trval, při čemž kromě uvedeného již důvodu dodal, že k vedení pře potřebuje „svědomí některých dobrých lidí“, kteří z Tetourových úst slyšeli, že Bojkovičtí si privilegium koupili od jeho písaře, který u sebe měl bez jeho vědomí pečeť. Proti tomuto nařčení se Bojkovičtí ohradili, ale soud po poradě straně pána z Kunovic odklad povolil.⁷⁶

Na příštím zasedání soudu byla zřízena komise, která měla spor urovnat

na olomouckém tříkrálovém soudě v r. 1598 a jejíž činnost Žerotín popisuje. Prokurátor sám — druzí dva členové komise se omluvili — sročil ve Strážnici Bojkovské s panem z Kunovic a se Žampachem, který přes domluvy Kunovice bránil narovnání. Hájil se tím, že jemu nyní statek náleží a on že ho chce užívat. Také bránit se chce sám, avšak k tomu potřebuje dokumentů uložených na Bánově. Komisař už dál nechtěl nic podnikat, ale Žampach žádal soud. Poddaní z Bojkovic pak prosili soud o brzké rozhodnutí sporu, protože pro svou chudobu nemohou podnikat „časté sem i tam chůze“.

Žampachův zástupce si pak jménem svého klienta stěžoval na nepoddanost a neposlušnost Bojkovských. Omluvil Žampachovu nepřítomnost nemocí pána z Kunovic a žádal o „nemocný rok“, který mu byl povolen.

Na poradě soudu bylo přečteno psaní Jetřicha z Kunovic a pře byla odložena do Brna s poukazem na nutnost jejího vyřízení vzhledem k napjaté situaci v celém kraji a k nebezpečí povstání. Jetřichovi z Kunovic bylo po jeho zástupci poručeno, aby se se všemi svými dokumenty dostavil do Brna.⁷⁷ V zápisu o vyhlášení roku do Brna Žerotín poznamenává, že Bojkovičtí mají své roboty vykoupené za 600 zl., na něž ukázali kvitanci. „Bránil se pan Žampach a divně to obdarování vykládal a barvil. Ti pak chudí lidé žádného statečného neměli, kdo by je zastávali uměl“; zejména z tohoto důvodu byla tedy pře odložena do Brna.⁷⁸

Roku 1599 došlo na brněnském postním sněmu k další konfrontaci obou stran. Pan z Kunovic nejprve odmítal odpovídat, poněvadž prý již není majitelem statku. Na to Bojkovičtí uvedli, že tento důvod byl uveden již v minulosti a stačil jen na odklad, nutný k vyhledání svědků a různých věcí na Bánově. Že prosí, aby pře již nebyla dále odkládána, poněvadž se již táhne řadu let.

Soud po poradě rozhodl, aby Kunovic odpovídal. Byl „požalován rok“ a potom bylo přečteno privilegium, které nebožtík Tetour dal Bojkovským na vaření piva. Protivná strana žádala, aby předložili smlouvu, v níž je o privilegiu zmínka, což Bojkovičtí učinili. Smlouva byla o tři roky starší než privilegium a Tetour se v ní zavazoval, že požadované privilegium vydá za 400 zl.

Po přečtení těchto dokumentů vystoupil Šlejnic v zastoupení pána z Kunovic a prohlásil, že Tetour neměl k vydání privilegia práva, poněvadž tak učinil teprve po prodeji panství. Ostatně, i kdyby je byl vydal dříve, neplatilo by, poněvadž Bojkovičtí nedokazují, že mu skutečně odvedli peníze. Může dokázat, že obdarování Bojkovickým nevydal Tetour, nýbrž písař za jeho nepřítomnosti. Když se Tetour vrátil domů, velmi se proto rozhněval a dokonce Bojkovické věznil, aby mu privilegium vrátili. Proti tomu se Bojkovičtí bránili a tvrdili, že dostali privilegium dřív, než Tetour uzavřel s Kunovicem smlouvu. Teprve když se Tetour vrátil z Třebové, kde jednal s pánem z Kunovic o prodeji panství, nechtěl je uznat. Oni však mu již dříve zaplatili 320 zl., které on

přijal. Kvitanci na ně ovšem nemají, ale soud dobře ví, že „poddaní od pánů svých kvitanci neberou“. Proto prosí, aby byli při privilegiu zachováni.

Slejníc dal na to číst svědomí tří rytířů, kteří měli dosvědčit, že po návratu z Třebové se Tetour velmi hněval na svého písaře za to, že v jeho nepřítomnosti vydal Bojkovickým privilegium. Ve skutečnosti však rytíři svědčili, že Tetour se rozhněval proto, že mu Bojkovičtí ještě neodevzdali peníze, z čehož plyne, že privilegium uznával. Jejich svědectví tudíž Žampachovi nijak neposloužilo.

Výrok soudu zněl plně ve prospěch Bojkovických: svým nadáním od V. Tetoura dokázali, že mají právo „piva vařiti, šenkovati, mezi sebou vystavovati a slady dělati“. Pan z Kunovic na druhé straně nedokázal, že by obdarování nemělo platnost; ze smlouvy mezi Bojkovickými a Tetourem z r. 1589, jakož i z výpovědi svědků naopak vyplývá, že se takové privilegium zavázal vydat a že za ně přijal peníze. Proto jim má být privilegium ponecháno a obě strany se podle něho mají chovat.⁷⁹

Zároveň s tímto sporem probíhal spor Bojkovic a jiných vesnic se Žampachem o další příkoří, které jim jeho vláda přinášela, především pak o roboty. O tomto sporu se nám zachoval již z r. 1598 nále z zemského soudu, podle něhož Bojkovičtí svou žalobu „o potahování k robotám“ nedokládají ani obdarováním ani svědky, pročez na ni Žampach nemusí odpovídat. Pokud jde o jejich další stížnost, že totiž jim Žampach zakazuje klučit na vlastních gruntech, zemský soud rozhodl, že se mají s vrchností dohodnout na platu. Jinak jim má vrchnost ukládat roboty jako jiným poddaným.⁸⁰

Jak ukazuje výpověď z r. 1611, pokračoval tento spor celé další desetiletí. Bojkovičtí, kteří již mají novou vrchnost v osobě Jetřicha z Kunovic, si nyní stěžují, že je nový pán proti jejich obdarování nutí vozit dříví, že nechce brát místo krmených hus stanovený plat a že od nich požaduje za vaření piva 100 zl., přes to, že na ně mají privilegium. Je však rozhodnuto, že roboty mají vykonávat, protože jde o roboty stavební; husy mají dávat v naturáliích, jak je psáno v registrech, na jejich velké prosby však se jim povoluje odvádět místo nich dvojnásobný plat; pivovarníci mají šenkovat svoje pivo s panským a odvádět za ně vrchnosti peníze. Za to jim pán z Kunovic ze své vůle odpouští plat sta zlatých.

Žerotínovy zápisky nás informují také o průběhu sporu městečka E j v a n o v i c s Janem Bukůvkou. Rovněž zde se majitelé několikrát změnili a když si Ejvanovice vyžádaly s Bukůvkou rok, nechtěl se k němu Bukůvka dostavit, odvolává se na právní závazky dřívějších majitelů. Když poddaní na své žádosti přesto trvali, obvinil je ze vzpurnosti. Hejtman pak na poradě soudu referoval, jak Bukůvka s poddanými zachází: musí mu vozit pšenici na velké vzdálenosti, v jejich městečku si zřídil šenkhaus, zatím co dosud oni sami šenkovali na radnici; vína mu musejí vozit dvakrát tak daleko a dvakrát tak často než

dříve; své minulé vrchnosti, pánovi z Vrba, sice slíbili nějaké roboty za to, že jim půjčil peníze a slíbil jim ochranu před obstavkami, ale stalo se tak dobrovolně a jen do času. Bukůvka nyní tyto roboty požaduje právem a ještě mnoho jiného. K této relaci vystoupil na poradě Václav ze Zástřizl. Řekl, že Bukůvka má v registrech prokázáno, že to všechno koupil i se statkem. Pře pak byla odložena na další zasedání.⁸¹

Na témž tříkrálovém olomouckém sněmu r. 1598 pohnal Bukůvku prokurátor Vojska, že ve vsi Třemešku postavil pivovar na škodu mílového práva šumperských měšťanů. Tato pře, která probíhala současně se sporem ejvanovickým, je příznačná snahou žalovaného Bukůvky vyhnout se odpovídání formálními výhradami. Odpovídání na půhon se bránil tím, „že prokurátor na půhon doložil, že dal ustavití pivovar v Třemešku, kdež nyní bytem jest, on pak že jest bytem na Ejvanovicích a že mu nedal titule na Ejvanovicích“. Prokurátor na to pouze poznamenal, „že takových obran nikdy prvý při právě užíváno nebylo“ a soudcové „uznavše že bláznovství přednáší, poručili mu odpovídati“. Bukůvka se však proti půhonu ohradil ještě jednou: prokurátor prý ho pohání pro dvojí věc: „že vystavil pivovar a že pivo šenkovati dá, nedokládaje nic kde a komu“. „Také o to nás pan sudí svolal“ — píše Žerotín — „a uznali sme tolikéž, že jenom vítr lapá a protož znovu jest mu povědino, že má odpovídati, nebo ví se, že pivovar proto se nestaví, aby prázdny stál, než aby se v něm pivo vařilo a šenkovalo nebo aspoň na šenk vystavovalo“.⁸²

Pak prokurátor předložil vidimovaná privilegia Šumperských, ale Bukůvkův zástupce Šponar požadoval originály. Prokurátor sdělil, že jsou značně poškozené „a s tím je i s škatuli podal“. Šponar o nich pak řekl, že jsou „tak platni jako přísloví sedlské . . ., o čež se Vojsko popudil a že tím císaře na důstojnosti urazil vésti chtěl“. Bukůvka pak pomocí svého právního zástupce dokazoval svědky a výpisy ze zemských desk, že se kolem Šumperka uvnitř mílového okruhu pivo vždy šenkovalo.⁸³

Pře s Ejvanovskými se protahovala tím, že Bukůvka poháněl jejich bývalé majitele a jednal s nimi o kupní smlouvu. Současně pak na olomouckém soudu svatojanském z r. 1600 obvinil „řečníka těch lidí, že není hoden při právě jich Mtí mluvití, jako ten, který se nad svou přísahou zapomenul a jsa rychtářem peníze gruntovní pobral a nočně se z gruntů pána svého vykradl“. Řečník se obratně hájil tím, že Bukůvka s ním nemá žádného roku a že jeho obvinění jsou nepravdivá, o čemž svědčí to, že mohl vystupovat před právem biskupským. Vzhledem k tomu, že Bukůvkovo jednání s bývalými majiteli nebylo dosud skončeno, dal soud další odklad, ale napomenul Bukůvku, „aby těch lidí mimo povinnost nepotahoval“ a poddané, aby vykonávali to, čím jsou povinni.⁸⁴

Teprve roku 1604 vyhlásil zemský soud v tomto sporu výpověď, připravenou vyšetřující komisí. Na stížnost Ejvanovských, že je „robotami neobyčejnými obtěžuje a že jemu musejí fůry činit a jeti kdekoliv rozkáže“, Bukůvka

dokázal, že přiváželi jen 4 bečky vína ze vzdálenosti 4 mil, což se má dát i nadále. Poněvadž pak ejvanovští poddaní minulým svým pánům obdělávali robotami tři a půl čtvrti lánu, mají tak poslušně činit i nadále, ale k jiným robotám nemají být nuceni. Ve sporu o vinný šenk Ejvanovští prokázali, že svá vína šenkují svobodně od sv. Václava do sv. Jirí, „vydadouce pánu 4 bečky o 2 peníze dráže než se prodává v městě“. Tak má také zůstat, ale „jestližeby při tom jaké neřády a rozpustilosti provozovali, toho jim trpěti ani dopouštěti nemá“; při frejmarku pak mají šenkovat společně. Od hlásek jsou sice osvobozeni, ale vzhledem k tomu, že se jedná o jejich bezpečnost, mají vrchnosti k hlásání dodávat dvě osoby. Dále mají vykonávat všechny roboty ke stavbám a k rybníkům, jak jim byly rozepsány u zemského soudu, a hradit ploty jako dříve.

Konečně se jim ve výpovědi ukládá trest: „Pan Jan Bukůvka na ně to dostatečně provodí, že se jemu i jinému posmívali a z něho svou kratochvíli měli, mluvíce to, kdyby přijel nyní mezi nás Bukůvka co by tomu řekl a taky nebude on toho dlouho držeti nic až užitek vezme.“ Za to mají být potrestáni čtrnáctidenním vězením, „však aby jim na hrdle a na zdraví ublíženo nebylo“. Bukůvka jim také nemá zazlívát to, že žalovali hejtmanovi a co se v době pojednávání jejich stížnosti zběhlo.⁸⁵

K nejbouřlivějšímu dosud známému sporu došlo v 80. letech 16. století na panství losínském, jehož majitelem byl Jan Losínský z Žerotína. Již v roce 1576 si na něho stěžovaly dvě vesnice, Sobotín a Rudolec, které koupil od knížete Karla Olešnického ve Slezsku, že je nutí k robotám, ze kterých se za minulých pánů vyplatily, ačkoliv ví, že je s robotami nekoupil; na tyto roboty musily složit čtyři sta zlatých rukojemství.⁸⁶ Příštího roku si obě vesnice u císaře stěžují znovu, a ten Žerotínovi nařizuje, aby své poddané nepřetěžoval.⁸⁷ V listu hejtmanovi a podkomořímu císař píše, že Žerotín své poddané ze Sobotína a z Rudolce nutí k nepovinným robotám a vzal od nich 1000 zl. rukojemství. Poddaní si vyžádali rok před zemským soudem, ale jejich pán nechtěl odpovídat. Proto požádali císaře o prokurátora. Císař hejtmana a podkomořího žádá, aby do věci zasáhli a urovnali ji, pokud možno bez soudů.⁸⁸ R. 1579 oznamuje hejtman císaři, že Jana z Žerotína s lidmi rudoleckými a sobotínskými narovnal „aby sobě jedna ani druhá strana neměla co stěžovat“.⁸⁹

Brzy na to předložilo na Žerotína obsáhlou petici 20 vesnic losínského panství, které si podle pozdějšího výroku komise stěžovaly, „že sirotky ku potřebě béré, jich pod nemalými základy ručí proti listu odúmrtímu...“ a bere k sobě jejich peníze. Poddaným odebral louky a nutí je robotovat a platit nad stanovené povinnosti; k robotám nutí i řemeslníky, třikrát do roka vybíral domovní daň, zabraňuje jim ve stěhování, nutí je robotovat ke stavbám, přesto-

že na stavební roboty zaplatili, zadržuje jim vejrunkové platy, dále „jim listy a nadání některá pobral a zkazil, týž že jsou což jim k gruntům přináležejí a prve zaplaceno bylo, znova kupovati musili, v zimě i v létě po obilí že jim pásti nedá, trávníky že jim k ruce své vzal, nové vejhony zdělal, též cestu k honění dobytku, kteráž jest od starodávna bývala, zdělati dal, též některým listy dáti připověděl, rolí některé zoddímající k jiným vsím přidal, nějaký grunt k kostelu náležitý odjal, koně jim kdy kde posílá, běře, a když ochromí, že jim za ně nic dáti nechce . . .“⁹⁰ Císař jejich při odkázal k zemskému soudu, ale ten s jejím řešením otálel, zatím co Žerotín „nebývalými robotami, též také některé z nich vězením beze všech slušných příčin a s nima dosti příkře nakládati měl“; dále jim přes nařízení soudu nechtěl vrátit 600 zl. rukojemství.⁹¹ Císař urguje hejtmana o vyřízení sporu a vyzývá poddané, kteří přišli do Prahy, aby se navrátili domů.⁹²

Žerotín si naproti tomu stěžuje, že přes císařská nařízení „v žádném náležitém poslušenství státi a jemu z peněz dělati ani žádných robot nebo prací jaký od starodávna bejvalo vykonávali nechtěli“. To má za následek císařské nařízení, aby obnovili poslušnost a robotovali za peníze, jinak že budou náležitě trestáni“.⁹³ Než ani tyto výhrůžky ani jednání zemských komisí nevedlo k výsledku, až konečně se poddaní odhodlali i k násilnému přepadení vrchnosti. Podle výroku komise odmítli poddaní před komisaři odpovídat „a spurně a nevázně přes mnohá jich napominání pryč jsou běželi, na čeládku panskou k šturmu udeřili, syna jeho, pana Bernarta, v teplici braněmi obskočili, spolu se proti pánu svému spuntujíc, i jiné, kteříž ku pánu svému žádné stížnosti neměli, potáhnouc po sobě přísahou zavázali, z sebe sbírky k takovému spurnému předsevzetí skládali . . .“

Výrok komise dal takřka ve všech bodech za pravdu Žerotínovi, který byl členem zemského soudu. Řadu stížností komise zamítla jako nedoložené a vzbouřené poddané vydala jejich pánu k potrestání.⁹⁴

Panství vizovické vedlo již v 70. letech 16. stol. spory se známým kořistníkem Zdeňkem Kavkou z Řičan; který poddaným zvyšoval roboty, zaváděl mlýnský přímus, zbořil Vizovickým pivovary a nutil je kupovat své pivo. Pře byly vedeny před zemským soudem a došlo při nich zřejmě i ke vzpouře.⁹⁵ Kavka byl svými poddanými pravděpodobně zastřelen roku 1582, jak uvádí uherskobrodský kronikář Bartošek. Není ovšem jisté, že ho zastřelili skutečně jeho poddaní. Zpráva, která o tom přišla do císařské kanceláře, uvádí spíše obecně „že urozený Zdeněk Kavka z Řičan skrze některé nevážné lidi zamordován jest“.⁹⁶ R. 1594 koupil vizovické panství šlechtic uherského původu Emerych Doczi, na něhož si už v r. 1596 Vizovičtí stěžují, že jim „odňal co užívali od starodávna“.⁹⁷ Také poddaní všech vesnic téhož roku žalovali, že je potahuje ve velké a nebývalé roboty.⁹⁸ Doczi, neznalý moravských právních poměrů, uplat-

ňoval totiž normy tvrdého uherského nevolnictví, proti kterým se vizovičtí poddaní houževnatě bránili.

Ve své suplice zemskému hejtmanovi a zemskému soudu uvádějí, že jejich vrchnost nedbá na žádná soudní ani císařská poručení a tak je utlačuje, že nemohou „zůstatí při svých živnůstkách“. Přes spravedlivý nález „nás v roboty nenáležitě a neslušné potahuje, o kterých jsme jak živi neslyšeli“. Jednomu sousedu poručil, aby se vyprodal a když se nemohl vyprodat, uvěznil ho a pokutoval sumou 10 zl. a přivezením dvaceti vozů dřeva. Jeho bratra uvrhl do těžkého vězení, „mrskati kázal, za hlavu i nohy držeti, takže mu, račte odpustiti, kážíc jej Turkům mrskati celého místa nezbylo, že z něho krev jako z hovada tekla, že křičel, že chce smrt podstoupiti račí“. Jiného poddaného sehnal se statku, odebral mu 4 koně a „ze dvěma pacholky jezdí po poli jeho hledajíc, tak že chudý člověk ani doma ani na poli nesmí zůstatí, tak se pokrejvá, ani k manželce ani k dítkám nesmí“. Osmi sousedům, když jeli na pole, pobral koně a pluhy. Ženy, které šly do Vizovic na trh, nechal obrat a uvěznit, až mu za ty ryby, který zapíral před jeho Mí panem hejtmanem, zaplatí, a tu mu je po šesti kr. platiti musily a dítky k matkám do Vizovic k prsům do vězení nositi musily“.

Poddaní vizovického panství prosili hejtmana o ochranu, ale zároveň se obrátili i na císaře, který hejtmana pověřil urovnáním sporu. Hejtmanova relace omlouvá odklad pře do příštího soudu tím, že si obě strany opatřovaly svědky. Současně však sděluje, že si vizovičtí poddaní stěžují zbytečně, „neboť ačkoli sou starejší lidmi svědomí, že robot těch předkové jejich, kteréž oni nyní vykonávati musejí nevykonávali provodili, však potomně dotčení svědkové v to se upamatovali, kterak od předešlejších pánův a držitelův statku toho nějaká dobrodiní dotčeným poddaným před mnoha lety se stala, za kterážto sou se oni v roboty větší mimo první dobrovolně uvolili a je potomně bez odporu vykonávali“. Nakonec byl nalezen výrok soudu, dokazující, že mají ty roboty povinné, „tak že se nic toho pravdě, aby v něco nenáležitěho a neslušného mimo čímžby spravedlivě povinni nebyli, od pána jejich potahování bejti měli“. Artykul, že je nutí ke kupování ryb, nemohli poddaní dokázat ani jediným svědkem. Proto hejtman usoudil, že je třeba nechat poddané potrestat, obzvláště pak ty, „kteríž přední původ takového zbouření se proti vrchnosti své jsou“ a císaře požádal, aby dal vzhledem k situaci na východní Moravě k potrestání příkaz.⁹⁹

V březnu téhož roku posílá hejtman císaři další relaci, ve které píše, že si poddaní stěžují bezdůvodně, „poněvadž tíž lidé ani jednoho artykule v stížnostech svezích proti pánu jejich postaveného neprovedli“. Jedinou cestou, jak zabránit dalším stížnostem je, „aby některý osoby z nich, kteří je podvihují a radsfiererové sou, ku příkladu jinejm v trestání dal... Nebo na nejedno oustní v Olomouci i v Brně oznámení a poručení mý, aby se v tom spokojili, Vaší Císařskej Milosti daremně nezanepřázdňovali, nýbrž ty povinnosti, nimiž spra-

vedlivě pánu svému povinni jsou podle nadání svejch, na něž se i od soudu zemského nález stal, bez odporosti vykonávali, nic dáti nechtějí. A tak tudy kdyby jen některej z těch radlsfiererů strestán byl, jistě by se jiní káli“. Pokud se týká stížnosti poddaných, že je hejman nechtěl před zemským soudem vyslechnout, není to pravda a Žerotín poníženě prosí, aby „takovým křivým a nepravdivým správám jejich víry dávatí neráčil“. ¹⁰⁰

Spor s Doczim pokračoval i v 17. století. Tak z r. 1610 máme další výpověď stavovské komise, v níž se upravují roboty, šenky, plat ze včel, nucené kupování ryb, a to většinou ve prospěch Docziho, kromě jedné nové povinnosti, spočívající v tom, že Doczi dával poddaným krotit a chovat mladé koně pod pokutou 100 zl. za jejich poškození.

Doczi ve svých stížnostech naproti tomu uváděl, že mu jeho poddaní nechtějí robotovat k rybníkům, ačkoliv je to v Markrabství moravském všeobecná zvyklost a dále na poddané ze vsi Jasenné „sobě velice stěžoval, a to svědky dostatečně provodil, že tíž lidé téhož pána svého, jdouce on po myslivosti, jen s kyjmi a s obušky honili až do města Vizovic, nepokládajíc jinou příčinu, než že ho vítati mínili. Jakož pak i na něm šaty jeden, kterejž již umřel posekal, též drába panského zamordovali, fojta z světnice vystrčili a zranili, vězně z vězení ve Vizovicích vylámali a ačkoliv na větším díle ti jistí, kteříž to činili, zemřeli a na jiný grunty se stěhovali i poněvadž jsou lidé z týž dědiny Jasenný takovou nevážnou všetečností proti vrchnosti své prověsti se opovážili, mají ti, kteřížby na gruntech panských ještě v živobytí zůstávali, vězením od pána dostatečně 4 neděle trestání bejtí“. ¹⁰¹

Vizovické panství se stalo středem východomoravských valašských povstání za třicetileté války.

Právě v době, kdy vrcholil popsáný spor losínských poddaných, podávalo na svého pána Jindřicha Podstatského z Prusinovic žalobu 14 vesnic a městečko panství bouzovského. Poddaní si stěžují na velké roboty, na to, že „... když jeden z nich pustý grunt koupí a jej opraví, tomu zase že prodati káže a z gruntu táhnouti vypovídá... Díky jejich dobře zachovalé jako jiné zločince také z gruntův vypovídá a pod hrdlem ztracení aby na gruntech jeho přistižení nebyli prikazuje“, že vybírá nezákonné berně, že je nechce zanechat při starodávných privilegiích a „vymyšlenejmi těžkostmi a vězením je trápí“. Komise rozhodla, že poddaní mají robotovat podle register, daně že se mají vybírat podle sněmovního snešení a poddané, kteří se dobře chovají, nemá vrchnost vypovídat. ¹⁰²

Roku 1586 vypovídá komise v dalším sporu, který poddaní bouzovského panství vedli proti Pergarovi z Pergu, své nové vrchnosti, protože je nutil k robotám mimo náležitost, odebral jim pastviny, zakázal jim brát v lese suché dřevo a „tolikéž mimo povinnost který u něho dělá, že jim tak jakž jiní lidé

platiti nechce“ a že konečně už několik neděl vězni 4 osoby. Pergar se hájí a tvrdí, že jeho poddaní robotují podle register a jiných robot že jim neukládá, že jim pustiny sice odebral, ale to že je jeho právo, a „dělníkům, kteří u něho z peněz dělají, že ve slušnosti platí a stravu dává“; že však poddaní mu v leších berou i syrové dřevo a hubí mu zvěř.

Podle výroku komise mají poddaní robotovat podle register, pořízených při převodu statku na nového majitele, a v lese mohou brát suché dřevo. „Těm pak lidem poddaným, kteříž by na den u něho z peněz dělali, pan Jan Pergar má jim tak na den platiti i stravu dáti jako okolní lidé platí.“ Výrok dále určuje náhrady za zabrané pozemky a ve věci čtyř uvězněných konstatuje, že byli do vězení vsazeni „ze slušných příčin“.¹⁰³

Spor znovu propukl za nástupce Jana Pergara — Bohuslava. I proti němu podali poddaní stížnost, ve které podrobně rozepisují nespravedlivé roboty, k nimž je nutí proti privilegii jejich bývalé vrchnosti Václava Haugvice; trestáním je nutí k robotám i proti smlouvě, kterou učinili s jeho otcem. Musejí vozit klády, dělat dřevo, zpracovávat len, pracovat na zahradách, jezdit daleko pro obilí a sklízet louky. Na robotě jsou zdržováni až do nešpor, při čemž se jim počítá pouze půl dne. Poddaní ze tří vesnic musí chodit na hony a vozit tenata; když odmítli tak učinit, musili tenata nosit na zádech.

Bohuslav Pergar odpověděl, že podle smlouvy z r. 1581 vykonávali jeho poddaní roboty přes privilegium i jeho předchůdcům. Ve smlouvě s Janem Pergarem se přiznávají k předloženým registrům, kde jsou povinnosti, proti kterým si nyní stěžují, zapsány. Když on statek přejal, nedovolávali se poddaní žádných privilegií a žádali jen, aby byli zachováni při povinnostech, které měli k jeho otcovi. Po šest let pak mu vykonávaly všechny roboty bez odporu. Svoje prohlášení Pergar před komisí prokázal většinou svědomím rytířů. Výpověď komise zněla jednoznačně v jeho prospěch, poněvadž jeho lidé se „sami z privilegia vyvedli“ a své stížnosti ničím neprokazují. Mají tedy i nadále všechny roboty bez odporu vykonávat.

Roku 1604 píše císař zemskému hejtmanovi, že se na něj obrátili dvořáci a fojtové z některých vesnic panství hranického „jak veliké a nespravedlivé soužení od pána svého urozeného Zdeňka Žampacha z Potštejna na Hranicích, proti privilegiím a dáním svým“, trpěli. Hejtman sice na císařův pokyn zřídil komisi, ale „i pod touž komisí od téhož pána jich jim se velké ublížení děje, dobytek všecken na poli i doma pobrán jest“.¹⁰⁴

Hejtman s poukazem na nebezpečnou situaci na východní Moravě odpovídá, že komise v krátkém čase spor vyřídí a že oběma stranám nařídil, aby do vyřízení sporu zachovali klid.¹⁰⁵ Ale již koncem téhož roku poslalo 13 vesnic hranického panství císaři suplikaci, že s nimi vrchnost nesnesitelně zachází, že

uvěznila 100 osob, takže nemohou postavit svědky ke komisi, která byla zřízena. V listu Zdeňkovi Žampachovi císař píše: „nečiníme tebe tejná, že na nás opět nyní netoliko tíž předešli suplikanti a poddaní tvoji, ale i purkmistři a konšelé i na místě obcí měst Hranic a Drahotuš vznášejí, jaké se jim od tebe těžké, neslýchané a nesnesitelné souzení v mnohých příčinách. činí, kteréhož nemohouce děle snášeti k nám se utíkají“. Vyzývá ho, aby respektoval hejtmanský úřad, propustil poddané z vězení, umožnil jim svědectví a netrestal posly, kteří se na císaře se suplikací obrátili.¹⁰⁶

Po nových suplikacích poddaných císař příštího roku rozhodl: „Nemoha toho již dále přehlídati protožl přístně poroučeti ráčíme, prikazujíc, aby se ihned po dodání tobě tohoto psaní a poručení našeho císařského na cestu vypravil a přijedouce sem na hrad pražský, takového neposlušenství a zlehčování sobě milostivých a spravedlivých poručení našich císařských, nieméně také ouřadu hejtmanského a kanceláři naší české dvorské se konečně a jistotně spravil, tu dalšího oznámení očekával, zatím pak k týmž poddaným tvým až do spravedlivého té věci mezi tebou a jimi rozeznání všelijak pokoj zachoval, které ve vězení zdržuješ, propustil, dobytčův a jiné věci odjaté zase ihned navrátil, a k nim za tou příčinou, že sou se k nám utekli, žádným trestáním, ač se chceš skutečného tvého neposlušenství strestání uvarovali, nepřikračoval, jináče ničeho nečiníce“.¹⁰⁷

Žampach se na toto neobvykle tvrdé vyzvání do Kanceláře dostavil a ústně i písemně odpověděl na stížnosti svých poddaných. Samozřejmě „stěžoval sobě do některých lidí nemálo, kterak by mu v žádné poddanosti a poslušnosti státi nechtěli, proti němu se spuntovali, poslušné k neposlušenství pozdvihovali a jinak co jemu mohou na vzdor a protimyslnost jemu činili...“ Proto je již císařská resoluce daleko mírnější: nařizuje, aby mu poddaní vykonávali to, co je od starodávna jejich povinností a on je nemá „přes starodávnné povinnosti“ zatěžovat.¹⁰⁸

Potom Žampach požádal zemský sněm, aby byli jeho poddaní z Hranic, Drahotuš a vesnic hranického panství přivedeni k poslušnosti zemskou mocí, poněvadž mu „v poslušenství státi a povinnosti vykonávati nechtí, čeládku ve dvorech bijí...“¹⁰⁹

Město Hranice se r. 1608 pokusilo vykoupit se z poddanství a na přechodnou dobu toho dosáhlo tím, že bylo dáno „k ruce stavům“. Ve svém listu Znojenským děkují Hraničtí za podporu a prosí, aby je ani nadále neopouštěli, poněvadž se doslýchají, že mají být Žampachovi vráceni. „Nebo kdybychom zase v tak veliké těžkosti, jichž sme ubozí a nadnejvejš zbledování lidé, za panování téhož pána početi museli a uvedeni byli, museli bychom pro zachování hrdel svých a ujítí takových ukrutenství, kterýmiž se nám již i pohružka činí, vezmouce manželky, dítky opustíce, což takkoli málo máme na utíkání se oddati a otra ruce přeč odjítí, k čemuž aby Jich Mti páni dopouštěti neráčili.“¹¹⁰

Roku 1609 Žampach panství prodal Karlu Pergarovi z Pergu, ale sta-

vovská komise projednávala spor dále. R. 1610 je ve sporu vynesena výrok, který má být závazný i pro nového majitele. Město Hranice si stěžovalo, že Žampach porušil všechna jeho privilegia a smlouvy, bral jim městské pivovary a vystavoval pivo do vesnic hranického panství, což bylo právem města. Nechtěl měšťanům dovolit, aby brali do služby městské a předměstské sirotky a nutil je k velkým pěším i koňským robotám. K těmto stížnostem komise stanoví, že město má nadále právo šenkovat pivo do vesnic hranického panství.

Na vesnicích si Žampach vynutil přijetí nového privilegia, které zvyšovalo staré platy a zavádělo nové. Pozval za tím účelem poddané na zámek a hrozil, že je dá uvěznit, jestliže toto nadání nepřijmou. Do dědin, které se na zámek nedostavily, poslal nadání po úředníkovi, „a když se ho přijmouti zbraňovali, . . . častopsané nadání na trávník jim povrhl a od nich odjel“. Proto komise svým výrokem toto nadání „moří a vyzdvihuje“ a poddaní mají mít tytéž povinnosti jako za minulých vrchností.

Další okruh stížností je zaměřen k přimusu. Tak řezníci si stěžovali, že je Žampach nutil prodávat na zámek funt masa po 6 gr., ale „že od pána dobytky všelijaké kupovati a podle jeho vůle platiti museli“. Dále nutil poddané, „aby od něho obilí dražěji nežli na trzích platilo brali“. Ševce nutil, „že jemu obuv laciněji nežli jiným prodávati museli“. Pergar slíbil, že od přimusu upustí. Komise však stanoví, že měšťané budou od vrchnosti kupovat dobytek za trhové ceny, a vymezuje některé pevné ceny na řemeslné výrobky, které vrchnost potřebuje pro sebe a pro čeládku.

Rychtáři a dvořáci si stěžovali, že jim dával na prodej více ryb, než vůbec mohli prodat. Výrok komise odkazuje v tomto bodě na článek zemského zřízení o prodeji ryb. Vrchnost má nadále poddaným prodávat jen tolik ryb, kolik mohou sami prodat, a to za ceny stejné jako pro přespólní.

Poddaní z předměstí a několika vesnic si stěžovali, že jim Žampach odňal role, které dostali za zátopu; poddaní z Jezernice požadovali náhradu za zátopu; poddaní z Opatovic si stěžovali na neoprávněné frejmarčení s grunty a polnostmi; fojt radikovský si stěžoval na nový plat, který mu Žampach určil; vesnice Polom na to, že jí rybníkem zatopil pastvisko. Drahotuše si stěžovaly na povinnost prodávat příliš velké množství panských ryb, na daleké fůry, na odebrání desátku, na škody působené panským dobytvem, na vysoké platy za mletí sladů v panském mlýně atd.¹¹¹

Výroky komise k těmto stížnostem vyzněly vesměs ve prospěch poddaných, přesto však v r. 1612, kdy se majitelem panství stal Mol z Modřelic, spor pokračoval dál. Z r. 1614 již máme nové výpovědi komisí jak pro město Hranice, tak i pro poddané z vesnic. Hraničtí si znovu stěžovali, že musí stavět sirotky po měšťanech přes vrchnost do služeb, že se jim vrchnost vkládá v sirotčí spravedlnost, brání jim v pivovarnictví a zavádí nové platy. Komise zde vesměs odkazuje na staré výpovědi.

Lidé ze všech dědin panství obviňují Mola z Modřelic, „... že by ty lidi, kteříž klučí užívají, divných obmyslův v tomu užívajíce, je sužoval, vězel a platy v nově vymyšlené a předané z nich mítí chtěl...“, že je nutí k novým robotám a zalápí jim pozemky. Lidé z drahotušského panství musí nově jezdit pro vína, vrchnost „břeře jim pastviny a pozemky a na 4 mlynářích vymyslel nový plat“. I zde komise odkazuje na staré výpovědi, ale na některé stížnosti Mol „nemusí odpovídat“, poněvadž prý je poddaní nijak nedokazují.¹¹²

O průběhu vleklé vzpoury na kelečském biskupském panství nás informují kopiáře z devadesátých let. Poddaní pěti vesnic odmítli vykonávat povinnosti a odvádět platy. Manský soud rozhodl v jejich neprospěch, načež utíkají z panství a poslali své posly se stížností k císaři.¹¹³ O jednání v roce 1590 poskytuje kopiář tyto zprávy: 25. února: Suplika byla již dodána císaři. Kelečtí se toulají po cizích gruntech a očekávají z Prahy příznivou odpověď. Biskup nařizuje, aby byli pochyťáni a uvězněni na mírovském nebo svitavském zámku.¹¹⁴ 21. dubna: biskup nařizuje kroměřížskému hejtmanu, aby při ukončil. Má se také postarat o to, aby pole po zběhlých byla oseta.¹¹⁵ 4. května: kelečtí poddaní byli přivedeni k poslušnosti. Pouze dva poslové, kteří byli se stížností v Praze, Martin Poledňák ze Lhoty Podhradní a Mikuláš Ošustův z Kunovic trvají dále ve svém odporu. Biskup nařizuje, aby byli uvězněni, ale statky mají být zatím ponechány jejich rodinám. Poddají-li se a budou-li chtít vykonávat své povinnosti, mají být vzati na milost.¹¹⁶ 3. června: Kelečtí jsou vyzváni, aby se dostavili do Kroměříže před manský soud.¹¹⁷ Žaloba praví, že poddaní ze vsí Kladerub, Police, Kunovic, Lhoty Podhradní a Lhoty Záhumenní odmítali vykonávat dvorské roboty, scházeli se bez svolení úřadu a uspořádali sbírku na financování odporu. Vyslali proti právu posly k zemskému hejtmanu. Hejtman je však odkázal k manskému soudu, kam se měli dostavit se svými výsadami na roboty. Kelečtí však neuposlechli a výzvu tak zlehčili. Manský soud pak rozhodl, aby vykonávali všechny roboty ke dvorům, poněvadž nemají žádné písemné privilegium o vykoupení z robot. Důchodnímu písaři bylo nařízeno, aby žádné platy, které by chtěli odvádět za dvorské roboty, nepřijímal. Slíbili, že se zachovají podle tohoto nálezu, ale místo toho poslali znovu posly k zemskému hejtmanovi a když u něho nepořídili, vyslali posly do Prahy se suplikou k císaři. Čekajíce na výsledek nevykonávali roboty. Do Prahy však byl vyslán manský písař, který podal císaři „pravdivou zprávu“, takže císař potvrdil nález manského soudu. Pak byli Kelečtí znovu obesláni k manskému soudu, ale dostavili se jenom někteří a ti nechtěli rozsudek přijmout. Pokořili se teprve po třídenním věznění. Ostatní se měli dostavit složit slib poslušnosti na Kelč. Tam sice slíbili poslušnost a vymlouvali se, že o stížnosti k císaři nevěděli, poněvadž jim jejich poslové neukázali listy, ale vzápětí se vzbouřili znovu a vyslali opět do

Prahy 2 posly. Na dotaz purkrabího řekli, že o poslech nevědí, ale jeden z poddaných pak prozradil, že 2 osoby šly se stížností a že si vesnice na jejich cestu vypůjčily peníze. Od té doby, uzavírá žaloba, nechtějí vykonávat žádné roboty a odmítají jakoukoliv poslušnost. Prohlásili, že dokud se jejich poslové nevrátí, nebudou poslouchat.¹¹⁸ 18. června: Kelečtí dále setrvávají na svém odporu a nechtějí se pokořit. Biskup radí hejtmanovi, aby je na čas nechal na pokoji.¹¹⁹ 10. července: Stále odmítají poslušnost a roboty, ale jejich poslové byli v Praze uvězněni. To poddané jen více pobouřilo. Biskup radí, aby všechny spisy, týkající se sporu byly odeslány do Prahy ke konečnému rozhodnutí, neboť neuvážený postup by mohl vést k rozšíření sporu na větší oblast, jak to naznačuje odpor Starobělských.¹²⁰ 13. července: poslové byli vydáni biskupovi k potrestání.¹²¹ 12. října: ale Kelečtí vyslali nové posly k císaři a cestou vedli pobuřující řeči. Tentokrát již biskup vyžaduje od hejtmana přísné trestání „aby odtud nevzrostlo něco ještě horšího“.¹²²

Podobně se bouřili poddaní osoblazští, Ketřští¹²³ a zejména poddaní panství Hukvaldy. Zde se poddaní vzbouřili po smrti biskupa Stanislava Pavlovského proti správci panství Valentinu Pavlovskému, bratru zemřelého biskupa, který musel uprchnout a byl posléze za přehmaty ve správě panství administrátory biskupství uvězněn. Hukvaldští poddaní odmítali dlouho vykonávat roboty, a na příkaz administrátorů byli uvězněni fojtové mnoha vesnic. Zemský hejtman doporučil, aby byli propuštěni a aby jejich vlivu bylo použito k nátlaku na poddané. Odpíráním robot vznikaly vrchnosti potíže při sklizni obilí.¹²⁴

Koncem 16. století byly již vzpoury celých panství na denním pořádku: Pět vesnic biskupského manství, náležejících k panství Světlovskému si r. 1582 stěžovalo na Buriana Tetoura z Tetova a na jeho nástupce Václava Viléma z Tetova, že jim ukládají vyšší platy a předpisují šenkování piva. Na šenk vína, ukládaný opět novou vrchností Janem Jetřichem z Kunovic, si roku 1594 stěžuje fojt jedné vesnice a příští rok podávají petici 3 vesnice proti Zdeňkovi Zampachovi. Posléze roku 1597 znovu suplkuje všech pět vesnic a biskup nařizuje tentokrát soud. Svědek poddaných, bývalý sehradský fojt vypovídal, že po odmítnutí šenku vína byl položen na lavici a dva drábi ho měli bít kyji. Když se vyprosil, byl uvězněn a čtyři dni nedostal jídlo ani pití. Ve věci poddaných nevyprávěl téměř nic. Vrchnost naproti tomu vedla 83 svědků, mezi nimiž byli kromě poddaných okolních vesnic drábi, šafáři, poklasní, hajní, panští pacholci, kteří všichni vypovíдали proti poddaným, takže svou při vedenou fojtem před soudem ztratili.¹²⁵

Na východní Moravě vedli roku 1598 před zemským soudem spor poddaní panství světlovského s Janem Jetřichem z Kunovic,¹²⁶ panství lukovského s Václavem Nekšem z Landeka.¹²⁷ Počátkem 17. století dochází k vleklým sporům na panství vsetínském, které pak pokračují ve valašských

povstáních¹²⁸ a na panství brumovském.¹²⁹ Na severní Moravě kromě uvedených panství došlo poč. 17. století ke sporu na panství sovinském.¹³⁰

Četné zprávy máme o odporu poddaných na panstvích klášterů a kapitul, např. na panství kláštera rajhradského (1589)¹³¹, Nové Říše (1595–96), kde poddaní bojovali proti robotám, šenku piva a odmítali slib člověčenství,¹³² Louky (1567, 1581–82, 1591, 1598), kde odmítali hlavně katolické obřady,¹³³ kl. sv. Kateřiny v Olomouci (1604) proti robotám¹³⁴ a na mnoha vesnicích olomoucké kapituly.

Průběh ostatních sporů, o kterých máme doklady, byl podobný těm, které jsme zde reprodukovali. Takřka ve všech případech bylo předmětem sporu zvyšování robot. Můžeme tedy říci, že otázka robot byla hlavním předmětem a příčinou sporů poddaných s vrchnostmi. Platí to nejen pro poddané z vesnic, ale i pro poddanská městečka a pro dvořáky a svobodníky. Nelze říci, že se spory zaměřovaly jen na určitý druh robot, na příklad na roboty ke dvorům. Týkají se celkového zvyšování renty v úkonech, robot polnohospodářských, stavebních, povozů, služeb a vyplývají z uplatňování nároku na neomezené roboty všude tam, kde poddaní nemají písemná privilegia, jak to prosazovalo nazírání na poddané a soudní praxe. Předmětem sporů bylo i zhoršování pracovních podmínek při robotách, jako bylo prodlužování pracovního dne, odbourávání platu a stravy při robotách, přeměna námezdní práce v nucený nájem a v roboty.

Druhým okruhem, o který se v předbělohorské době rozvíjely poddanské spory, bylo uplatňování vrchnostenských tržních přímusů a monopolů. Bylo tomu tak především u poddanských městeček, ale proti vrchnostenským monopolům se brání i poddaní na vesnicích. Nejčastěji se vyskytují spory o vinné šenky, které byly pro městečka i vesnice zřejmě zvláště tíživé. Stížnosti se týkají kvality vína i piva, které bylo poddaným vrchností dodáváno, ceny a velkého množství. Stížnosti se ozývají i proti nucenému odběru vrchnostenských ryb a proti uplatňování vrchnostenských předkupů.

Předmětem sporů bylo dále neomezené užívání lesa a občin poddanými a platy, které museli poddaní za toto užívání odvádět a které znamenaly zvyšování feudální pozemkové renty. Poměrně málo sporů je naproti tomu o zabírání poddanské půdy velkostatkem, což svědčí o tom, že zásada vykupování a nahrazování pozemků byla všeobecně dodržována. Důležitou spornou oblastí mezi poddanými a velkostatkem byla sirotčí otázka. Jednalo se jednak o správu sirotčích peněz, nad kterou si velkostatek přes odpor poddaných uchvátil kontrolu, jednak o pracovní sílu sirotků, která byla stejně důležitá pro velkostatek i pro poddané.

Odpor poddaných je tedy namířen proti hlavním strukturálním změnám feudálního velkostatku, které zhoršovaly postavení poddaných. Je odrazem pro-

cesu rozvoje velkostatku z jejich stanoviska a ukazuje, které rysy hospodářské politiky velkostatku pociťovali poddaní nejtěživěji. Poddaní bojovali proti konkrétním příkořím podle zvláštních podmínek na každém panství nebo statku, ale ve svých důsledcích se rozvíjel boj o celkové nevolnické postavení, prosazované velkostatkem, i když proti samotnému „člověčenství“, naplňovanému nevolnickým obsahem vystupovala otevřeně jen poddanská města a svobodníci, zatímco poddaní nechtěli slibovat člověčenství jen svým novým pánům, od kterých čekali zhoršení své konkrétní situace.

Průběh poddanských sporů má při své lokální pestrosti některé obecné rysy. Některé jsou typické pro třídní boj v období feudalismu vůbec, ale některé jsou příznačné právě pro předbělohorské období.

Rozdrobenost třídního boje poddaných je pro feudální období obecně platným jevem, ale může jít různě daleko. Rozdrobenost se projevovala i při velkých selských válkách, kdy bylo velmi obtížné sjednotit větší území, ale šla přes rozdrobenost na panství, vesnice, až dovnitř vesnic, k dílčím zájmům jednotlivců s různým postavením. Pro předbělohorské období je příznačná rozdrobenost boje poddaných na jednotlivé vesnice. Vesnice nebo poddanské městečko představuje v naprosté většině sporů základní organizační jednotku poddaných. Tento vysoký stupeň rozdrobenosti odporu je důsledkem rozdílnosti poddanských povinností mezi vesnicemi, specifikací, pozůstatků z dob, kdy vesnice panství netvořily jednotu, toho, že poddanské povinnosti nebyly ještě unifikovány.

Vesnice však již většinou vystupují jednotně, přičemž hlavní silou odporu není vesnická chudina, ale gruntovní sedláci, kterých se nejvíce dotýkala hospodářská politika velkostatku. Úloha fojtů v odporu se liší případ od případu. Někdy stojí v čele hnutí nebo jsou aspoň solidární s ostatními poddanými, jindy se snaží prosazovat požadavky velkostatku, jako jeho správní orgány.

Na některých sporech je vidět, že nebylo lehké udržet jednotu vesnice, pokud spor trval příliš dlouho. V čele stojí obyčejně několik radikálních sedláků, kteří setrvávají v odporu za všech okolností a působí na umírněné a kolísavé až k přísahám a k zápisům před městskou radou. Vrchnosti se snaží narušovat jednotu vesnice tím, že vyhrožují jen vůdcům odporu, a ostatním slibují milost.

Průběh sporů ukazuje, jak oprávněné byly obavy feudálů před shromažďováním poddaných na obecních hromadách a že zákazy těchto hromad byly diktovány obavou z „puntování“ sedláků. Úřední hromady za přítomnosti vrchnostenských úředníků poddaní v průběhu sporu ignorovali a scházeli se tajně, často mimo vesnici, v polích a po lesích, aby se utvrdili v odporu a dohodli další postup i prostředky pro jeho finanční zajištění.

Při tak vysokém stupni rozdrobenosti pochopíme, že poddaní volili v naprosté většině případů právní cesty. Byli příliš slabí a osamocení, než aby

mohli počítat s úspěchem jiného způsobu boje než bylo soudní jednání. Ostatně i samotné soudní jednání znamenalo velké riziko, mnoho problémů a obětí a vyžadovalo od poddaných odvahy. „Taxy“ za sepisování peticí se při zostřujících se opatřeních proti pisatelům peticí zvyšovaly, stejně jako náklady na právní zástupce a přímluvce. Můžeme také věřit feudálům, když si stěžují, že „poradci“ zneužívali důvěry poddaných a lákali od nich jenom peníze. Výlohy při sporu se neobyčejně zvyšovaly, když odcházeli poslí poddaných do Prahy nebo do Vídně, aby prosili přímo u císaře. Dlouhý spor znamenal tak pro poddané hospodářskou ruinu.

Takřka každý soudní spor byl spojen s odmítnutím vykonávat sporné povinnosti. Tím nabýval odpor poddaných pro feudální velkostatek velmi nebezpečného a aktivního rázu a často ohrožoval přímo vrchnostenské hospodářství. V průběhu sporu také poddaní utíkají a „pokrývají se“ ve městech a na jiných panstvích.

Pro poddané přinášelo často nepřekonatelná úskalí samotné procesní řízení před zemským soudem. Poddaní mezi sebou málokdy našli mluvčí, obeznámené s řízením a schopné před soudem vystupovat. Ve výhodě tu byla pouze poddanská městečka, která takové zástupce měla, nebo i vzdělanější dvořáci a svobodníci. Při omezeném počtu právníků, sloužících ostatně feudálům, bylo takřka nemožné opatřit si právního zástupce.

Žaloba poddaných na vrchnost musela být určitá, to znamená, musela konkrétně vyjmenovávat roboty, povinnosti, platy a příkoří, o které se ve sporu jednalo. To zabraňovalo stížnostem na všeobecné zvyšování vykořisťování a usnadňovalo feudálům vyvracet žaloby poddaných pomocí svědectví a uznávaných norem. Pro vrchnosti nebylo problémem opatřit si falešné svědky s rytířskými tituly, kterým soud důvěřoval přirozeně víc nežli svědectvím poddaných.

Popis průběhu poddanských sporů ukázal, že soud při jejich řešení uplatňoval zcela určité normy, z nichž některé jsme již uvedli. Tak v otázce robot zastával zásadu, že poddaní jsou svým vrchnostem vysazeni s robotami, tj. že poddaní musí robotovat podle potřeby vrchnosti, pokud nemají své roboty specifikovány. Specifikace robot pak musela být provedena písemným dokladem: tradice jako způsob specifikace uznávána nebyla. Zároveň však poddaní ztráceli výhody specifikace, jestliže robotovali nad normy ve specifikačních privilegiích stanovené. V tomto případě tedy byla tradice, tradiční vykonávání povinností ve službách feudálního velkostatku, za normu uznávána. Kromě toho byly za obecnou povinnost poddaných v celé zemi uznávány stavební roboty, pomoc při honech, práce při rybnících a předení. Soud uznával za právní normu také nucenou práci poddaných za plat, povinnost sirotků sloužit u vlastní vrchnosti, právo vrchnosti na kontrolu sirotčích peněz, na zvyšování nájemních platů za půdu; stál plně na stanovisku vrchnostenského vlastnictví lesa a občin.

Soud respektoval také zásadu, že vrchnost má právo na využití svých poddaných trhů, tj. na zavedení monopolů a přimůsů. Je tedy zřejmé, že feudální soudy přizpůsobily normy, aplikované při projednávání poddanských pří, zcela jasně hospodářské politice feudálního velkostatku, jejímž výrazem vlastně byly.

Určitá naděje na kladné vyřízení stížnosti pře se však poddaným u soudu přece naskytovala. Tak tomu bylo v tom případě, že vrchnost jednala proti výslovnému znění jejich privilegií nebo že postupovala brutálněji než zvyklosti a hlavně sám soud považoval za snesitelné.

Soud v podstatě uznával výslovné znění privilegií, pokud byla poddanými respektována a nebyla narušena tradicí. Nutno však konstatovat, že poddaní měli jen velmi zřídka privilegia, vhodná k prokázání právě těch příkoří, na která si stěžovali. Při svých sporech se pokoušeli uplatňovat doklady, které měli k dispozici, ale soud je uznával jen tehdy, když se ke sporu výslovně vztahovaly. Tak např. doklad o vykoupení z robot, který se výslovně nezmiňoval o vykoupení z obecných zemských povinností, poddané nikterak neosvobozoval od robot stavebních apod. Důležitým dokladem byly kupní smlouvy na statky, poněvadž právě nové vrchnosti často uplatňovaly nároky na nové povinnosti s tím, že panství koupili právě s těmito povinnostmi. Při změnách majitelů panství vznikalo mnoho sporů, při čemž právě v takovýchto případech nebyla jasná právní odpovědnost, neboť noví majitelé ji vždy svalovali na staré vrchnosti.

Samotná písemná privilegia však nestačila k vyřešení poddanských sporů. Normy, podle kterých soud postupoval, byly pak příliš obecné, než aby mohly být vodítkem k okamžitému řešení každé konkrétní situace. I v rámci těchto norem musil soud uplatňovat určitou míru. To bylo úkolem komisí, které z pověření soudu jezdily vyšetřovat okolnosti sporu přímo na místo a navrhovaly soudu řešení. Tyto komise usilovaly o kompromis mezi stanoviskem poddaných a vrchností; braly v úvahu privilegia i tradici, vyslyšely svědky a studovaly patrimoniální písemnosti. Řešení, která komise navrhovaly, byla vždy bližší stanovisku vrchnosti než stanovisku poddaných, ale měla přesto jistý pozitivní význam i pro poddané, poněvadž blíže vymezovala povinnosti, stanovila výši platů, vyzývala k mírnosti trestů apod. Značný význam měla zejména na těch panstvích, kde se vrchnost dala na cestu zcela bezuzdného vykořisťování a terorizování poddaných, což bylo nebezpečné pro feudály jako třídu.

Viděli jsme, že nejen poddaní z komorních statků, ale i poddaní, kteří soudně příslušeli pod zemský nebo manský soud, posílali petice k císaři, a to zejména tehdy, když spor nabyl širšího rozsahu a když poddaní nesouhlasili s výrokem zemského nebo manského soudu. Císařské orgány nikdy nevyhověly požadavku feudálů nepřijímat poddanské stížnosti; jaké stanovisko však v poddanských případech zaujímal?

V naprosté většině případů bylo přijetí poddanské stížnosti Českou kance-

láří ryze formální a omezovalo se jen na symbolické zasáhnutí do sporu. Prakticky totiž ani nebylo možné, aby Kancelář poddanské spory řešila, poněvadž k tomu neměla vybudovaný potřebný aparát. Proto se vždy celá záležitost vracela zpět k zemskému soudu a k hejtmanovi, respektive ke stavovské komisi. Kancelář se omezila na to, že posílala výzvy poddaným, aby zachovávali poslušnost, a vrchnostem, aby poddané neobtěžovaly proti jejich povinnostem a privilegiím. Výzvy Kanceláře jsou většinou jen všeobecné a navazují na znění petice poddaných, resp. žaloby vrchnosti na poddané. Kancelář však po předání sporu zemským institucím se snažila udržet si nad jeho průběhem kontrolu a vyžadovala si ke schválení dobrozdání komise nebo výrok soudu.

V poměrně větší míře Kancelář zasahovala do sporů na komorních panstvích. I zde však, stejně jako u ostatních sporů, byly plně respektovány normy uplatňované na Moravě zemským právem, za jehož znalce byl pokládán podkomoří, který byl také v těchto případech žádán o dobrozdání. Také apelační soud, který byl občas žádán o vyjádření, postupoval podle moravských zemských zvyklostí. Tak tedy přijímaly i císařské orgány hospodářskou politiku feudálního velkostatku za základ své soudní praxe, a proto byla ochrana, kterou poddaní hledali u císaře před důsledky strukturálního rozvoje feudálního velkostatku, převážně iluzorní.

Spory poddaných trvaly obyčejně velmi dlouho: většinou několik let, v mnoha případech však i celá desetiletí. Příčina této vleklosti byla jednak v houževnatosti poddaných při setrvávání v odporu, jednak v malé pružnosti feudální justice. Poddanským sporům byly vyhrazeny pouze dva dny ve čtrnáctidenním zasedání zemského soudu, a tak se mnoho pří. pro nedostatek času ani na pořad jednání soudu nedostalo, jiné pak byly odročovány na příští zasedání pro různé formální nedostatky. Protahování sporů způsobovala i instituce komisí, které se často dlouho nebyly schopny vůbec sejít. Poddaní pak v mnoha případech rozhodnutí soudu nepřijímali a obraceli se s peticemi na císaře, což spor znovu prodlužovalo.

Za těchto okolností měla zásadní význam úprava poměrů během sporu. Soudy a císařské dekrety nařizovaly, aby do rozhodnutí sporu poddaní vykonávali svoje povinnosti a vrchnosti aby poddané neutlačovaly a k ničemu nad stanovené povinnosti je nenutily. Takováto nařízení ovšem nemohla nic vyřešit, a proto je obyčejně celé období sporu pro vrchnost velmi nebezpečné: poddaní nevykonávají své povinnosti a útlaku vrchnostenského aparátu odolávají tím, že utíkají na jiná panství a do měst; často odchází část vesnice přímo do Prahy nebo do Vídně, kde se pokouší dosáhnout slyšení v České kanceláři. Vrchnost je zatím nucena používat místo odmítaných robot námezdní práce nebo dokonce neosívat a nesklízet vrchnostenské pozemky.

K násilným činům však v předbělohorské době dochází v souvislosti s poddanskými spory jen výjimečně. Toto tvrzení je celkem bezpečné a oprávněné.

něné, protože každý násilný čin na vrchnosti vyvolával značnou odezvu a musil by tedy být v pramenném materiálu zachycen. V několika případech, jako např. ve sporu města Jemnice, poddaných temenických nebo poddaných z losínského či vizovického panství, se poddaní srotili, ozbrojili a obléhajíce vrchnost v jejím sídle, ohrožovali život svého pána. Pokud víme, neskončily tyto případy feudálovou smrtí, ale přesto byly názorným příkladem toho, jak by se nenávisť poddaných vybíjela v případě většího povstání. Právní formy boje však poddané odváděly od násilných činů, neboť jim dávaly nahlédnout, že by násilnostmi svou při zcela ztratili. Násilné činy poddaných byly ostatně i současníky chápány jako projev jejich zoufalství.

Trestní sankce v poddanských sporech se týkaly výlučně poddaných. Nepřipadalo totiž vůbec v úvahu, že by zemský soud trestal vrchnost za nezřízené vykořisťování poddaných. Vrchnost mohla být pouze napomenuta a důrazně vyzvána k plnění usnesení soudu. V procesech, do kterých zasáhl panovník, byli někdy feudálové, nedbající císařských reskriptů — např. když se nechtěli dostavit před vyšetřující komisi —, povoláni přímo do Kanceláře k napomenutí.

Poddaným zato hrozilo trestání za každé, i sebemenší, porušení norem. Sama neoprávněná a neprokázaná žaloba byla považována za trestný čin a kvalifikována jako vzpoura a neposlušnost. Důvody k trestu narůstaly odmítáním povinností, srocováním a „puntováním“; nejvyššího stupně pak dosahovaly při násilných činech. Zemský a manský soud kromě toho považoval za trestné, když se poddaní se svou žalobou obrátili přímo k císaři. V takových případech se však Kancelář snažila, aby odvolání k císaři jako trestný čin kvalifikováno nebylo. Zemský soud a Královská kancelář měly jen nepatrný donucovací aparát: v Praze to byla Černá věž, kde byli někdy vězněni poddaní, kteří se v hlavním městě zdržovali přes příkazy, nařizující jim návrat domů, zemský soud pak mohl ke kratšímu věznění poddaných používat vězení olomouckého a brněnského nebo jiných měst.

Trestání poddaných bylo tak převážně v rukou vlastních vrchností. Soud navrhoval někdy míru trestu, obvykle několik týdnů vězení, ale nemohl zajistit, aby tato míra nebyla překročena. V průběhu sporu už vůbec vrchnosti trestají poddané podle vlastního uvážení a podle svých možností a snaží se tak zlomit jejich odpor nezávisle na průběhu soudního řízení. Jako trestu používaly vrchnosti také převážně věznění. Aby nemusily nést náklady, spojené s živěním vězňů a představující v tehdejších poměrech dosti značná vydání, byli poddaní propouštěni, pokud za ně byla poskytnuta dostatečně vysoká peněžní záruka. Náklady, které tento způsob trestu vyžadoval, způsobovaly, že věznění obvykle nebylo dlouhé, ale vzhledem k nesnesitelným hygienickým podmínkám stačil často několikaměsíční trest k tomu, aby vážně poškodil zdraví vězně.

Dalším způsobem trestání bylo vymáhání pokut. Po skončení pře, která

vrchnosti způsobila ztráty na důchodech, požadovali feudálové jednak náhradu vzniklých ztrát, jednak náhradu soudních výloh. Tak tomu bylo zejména při sporech s městečky, která byla k zaplacení větší částky způsobilá.

Zemské právo uznávalo dále právo vrchností trestat poddané v p o v í d á n í m z gruntů. Tento trest postihoval obvykle vůdce odporu nebo ty, kteří tvrdošíjně odmítali vykonávat sporné povinnosti. Poddaní, postižení tímto trestem, museli svůj grunt prodat a osadit, jinak byli vězněni.

Posledním, nejvyšším stupněm trestání bylo mučení a hrdelní tresty. Feudální trestní právo používalo hrdelních trestů především jako zstrašovacího prostředku a nemohlo jimi příliš plýtvat. Při běžných sporech se hrdelních trestů nepoužívalo, i když hrozba jimi se i zde občas vyskytuje. Pouze tehdy, když se poddaní během sporu dopustili násilného činu proti vrchnosti, se uvažuje vážně o hrdelním trestu pro původce tohoto činu. Ve skutečnosti však byla poprava poddaných v předbělohorské době zjevem zcela výjimečným. V trestání poddaných se v této době vůbec projevuje středověký nedostatek nuancí v odstupňování trestů, které zná jen pokutu, několikátýdenní vězení, vypovězení z gruntu a hrdelní trest, nebo přesněji hrozbu hrdelním trestem. Rozsáhlého použití ovšem hrdelní trest docházel při ozbrojených selských povstáních a hlavně po jejich skončení. V předbělohorské době však hrozba popravou byla jedním z prostředků, kterým se feudálové právě snažili takovému povstání zabránit.

Posléze je třeba si všimnout ještě jednoho donucovacího prostředku, který vrhá světlo i na charakter třídního boje v předbělohorské době. K potlačování odporu poddaných v některých případech nestačily ani výroky soudu, ani vrchnostenský donucovací aparát. Tak tomu bývalo zejména v těch případech, kdy se sporu s vrchností zúčastnilo celé panství. Zde tedy bylo zapotřebí použít silnějších donucovacích prostředků. V pozdější době se v takových případech používalo vojenské exekuce. V předbělohorské době však stálá vojenská hotovost nebyla k dispozici, a tak zemský sněm nebo soud dovolovaly, aby vrchnost použila k potlačení odporu poddaných pomoci sousedních feudálů, lépe řečeno jejich poddaných. O několika takových případech skutečně máme doklady. Samotná existence a používání tohoto potlačovacího prostředku jasně ukazuje velkou rozdrobenost třídního boje a absolutní nedostatek jednotného třídního vědomí předbělohorských poddaných.

Množství poddanských sporů a jejich průběh je pro předbělohorskou dobu měřítkem intenzity třídního boje poddaných. Uvedli jsme však již, že přesné zjištění počtu poddanských sporů je ztíženo, hlavně na šlechtických panstvích, stavem dochovaného materiálu. Bylo by např. velkým omylem domnívat se, že v první polovině 16. stol. k poddanským sporům nedocházelo jen proto, že o nich nemáme doklady. O opaku svědčí stále zdůrazňování funkce hejtmána

v poddanských sporech tohoto období. Je však nesporné, že během 16. století, zejména pak v jeho druhé polovině, počet poddanských sporů neustále vzrůstal. Zvýšený počet dokladů o poddanských sporech této doby je tedy způsoben nejen lepším zachováním materiálu, ale také skutečným rozvojem třídního boje. Největší rozmach sporů nastal v 70. letech 16. století a pokračoval až do prvních desetiletí stol. 17. V této době došlo ke sporům takřka na všech komorních a klášterních panstvích. Také biskupská korespondence uvádí koncem 16. a počátkem 17. století každoročně několik stížností a sporů jak na manských tak na stolních panstvích.^{134a} Také rokové knihy jsou stížnostmi poddaných zaplňovány ve stále menších intervalech. Koncem 16. století pak se stále častěji začínají vyskytovat spory, kterých se účastní poddaní celých panství, jako např. spor Losínských, Brumovských, Bouzovských, Hranických, Vizovických a zřejmě mnoha jiných.

Zvyšováním počtu poddanských sporů se koncem 16. a počátkem 17. století stále častěji musil zabývat zemský sněm, který zároveň hledal cesty jak rozmach třídního boje tlumit. R. 1612 byl Karel st. z Žerotína ve funkci zemského hejtmána nucen konstatovat, že „rokův sedlských poněvadž se tak namnožilo, že žádné možnosti není, ani naděje, aby tím pořádkem, který právem zemským vyměřen jest, mohli skončován býti, aby páni stavové ráčili na prostředky mysliti, kterak by té věci mohlo spomoženo býti, tak aby někdy nic horšího z toho nepošlo“.^{134b} Na výzvu sněmovníků, aby hejtmán předložil návrh na řešení situace, navrhl Žerotín sněmu k uvážení 3 možnosti: 1. aby celé jedno zasedání zemského soudu bylo věnováno selským rokům; 2. aby se k řádnému zasedání přidaly další 3 dny na selské roky; 3. aby hejtmán a určení komisaři dostali pověření vyřizovat selské stížnosti mimo soud, kterému by pouze předkládali své návrhy ke schválení. Po diskusi, ve které, jak poznamenává Žerotín, „bylo o to mnoho odporův“, bylo dohodnuto, aby na příštím zasedání soudu byl selským rokům věnován celý týden.¹³⁵

Zemské orgány však nehledaly jenom cestu, jak zvýšený počet poddanských sporů řešit, ale především cestu, jak jim zabránit, poněvadž se stávalo zřejmým, že právní spory a odvolání k císaři dávají základ k nebezpečnému hnutí. Na jedné straně bylo jasné, že by bylo neúnosné dráždit poddané příliš drastickými formami vykořisťování — a zemský soud proto vydával pokyny ke smírnému řešení sporů a k zachovávání určité míry vykořisťování, na druhé straně pak byla činěna ostrá represivní opatření proti podněcovatelům poddanských sporů a proti buřičům poddaných. R. 1575 bylo na zemském sněmu přijato usnesení, podle něhož „...kdož by koliv kdy kterým lidem jaké rady dávatí a suplikací spisovati chtěl aneb spisoval, ten každý písař aneb rádce aby se v tej suplikací podepsal, a v kteréž by toho podpisu nebylo, ta přijímána ani odpověď na ni dávána býti nemá“.¹³⁶ Důsledné uplatňování tohoto nařízení by totiž skutečně bývalo mohlo podstatně omezit poddanské

petice, poněvadž poddaní v naprosté většině případů nebyli schopni sami je sepsat. Tak bylo psaní petic takřka ztotožněno s buřičstvím, proti němuž byly sankce stále zotřovány. Podle sněmovního usnesení z r. 1594 „jest to již téměř v obyčej v markrabství tomto přišlo, že mnozí z prostého řádu lidé, nic na práci nemajíc, po zemi sem i tam z jedné vsi do druhé se toulají a na lidech, mají-li s pány svými jakou rozepři, dotazují, a tak netoliko jich Mtem pánům soudcím, nýbrž i pánuom a vrchnostem svým nemalé zaneprázdnění puosobí, i chudé lidi poddané naše k outratám a zkáze přivozují...“, a proto „...kde by koli takový buřič, který by poddané proti pánu jich pozdvihoval, nalezen a postižen byl, ten aby hned do vězení vzat a JMti pánu hejtmanovi v známost uveden“. Při nejbližším zasedání soudu má být takový buřič náležitě potrestán. Stejně ustanovení bylo přijato ve sněmovním usnesení z r. 1602.¹³⁷

Na sněmu r. 1612 navrhl Žerotín na zasedání panského stavu velmi tvrdě opatření proti odvolání od zemského soudu k císaři: „Když by se přitrefilo, že by sedláci tak jakž se již nejednou stalo po učiněném nálezu neb výpovědi v suplikaci soudu zemskému aneb hejtmanu podané toho doložili, že se k J. M. Císařské utéci chtějí, aby ten písař, který suplikaci psal, na hrdle byl trestán, pakliby sedláci oznámili ho nechtěli, aby týmž způsobem trestáni byli“.¹³⁸ Toto opatření se mělo stát součástí „zlepšení“ zemského zřízení, ale k jeho realizaci nedošlo. Přesto, že má jasně zastrášující ráz, ukazuje drastickou rozhodnost feudálů zabránit odvoláním k císaři, která neobyčejně upevňovala vůli poddaných k odporu a prodlužovala spory.

K pobuřování poddaných, stíhanému trestními opatřeními, přistoupilo koncem 16. století ještě šíření posměšných písní a „paškvilů“, které zlehčovaly vrchnosti. Tyto písně, listy a satirické kresby „nevážní lidé... po zemích a krajinách je posměšně roznášejíc, potajmně metají a mezi lidí roztrušují, což poněvadž k žádné lásce a svornosti neslouží, nýbrž větší roznícení myslí jedněch proti druhým působí...“ Sněmovní artykul z r. 1609 stanoví, aby ti, kdož tyto písemnosti roznášejí nebo neoznámí jejich autora soudu, byli trestáni na hrdle.¹³⁹

Lavinovitý rozvoj poddanských sporů koncem 16. a počátkem 17. století a soustavná snaha zemských orgánů zabránit projevům odporu poddaných vnučují otázku, zda bylo na Moravě v předbělohorské době reálné nebezpečí velkého selského povstání, po případě proč k takovému povstání nedošlo.

Procházíme-li soudní materiály a korespondenci, setkáme se v tomto období takřka na každém kroku s obavou feudálů před selským povstáním. Tresty a mírná opatření proti poddaným jsou ve většině případů zdůvodňovány řečnícím „že by z toho něco horšího povstati mohlo“ nebo že „z jiskry plamen vzejítí může“. Tyto obraty ovšem nemůžeme považovat za důkaz nebezpečí vzniku selské války: do značné míry se opakují zcela mechanicky. Přesto však

je nemůžeme zařadit do oblasti nic neříkajících formálních rčení: uvedeme-li je totiž v souvislost s výroky o možnosti „pauernkriegu“, s růstem počtu poddanských sporů koncem 16. století, jakož i s jinými poznanými skutečnostmi, nabývají zcela reálného obsahu.

Nejlépe se to projevuje v postoji moravských feudálů k rakouskému selskému povstání z let 1595—97.¹⁴⁰ V této době se stalo nebezpečí selského povstání na Moravě zcela reálným. Zemský hejtmán Fridrich z Žerotína posílá např. dne 5. března 1597 císaři důraznou žádost, aby bylo zastaveno řádění císařských rejtarů v okolí Znojma „... pro ušetření v tom nastávajícího horšího zlého, kteréž by velmi snadně z toho pojití mohlo.“ Dále hejtmán vysvětluje: „Než kdybyto jinejm časem a ne v tomto zbouření těch sedláků v arciknížetství rakouském bylo, věděl bych dobře jak tomu vstříc ujíti, a seberouc tu okolo nějakéj počet sedláků, dotčený rejтары odtud vypuditi bych snadně nařídil. Ale nyní nejmilostivější císaři obávati se jest, kdyby v tento nynější čas pozdvížení těch bouřlivých sedlákův v arciknížetství rakouském, kteříž netoliko na hranicích rakouských, ale i přes hranice blíž k markrabství tomuto se již přiblížili, sedláci z markrabství tohoto proti týmž rejtharům k vypravení a vypuzení jich odtudž sebraní býti měli, že by se zase k domům a příbytkům svým s těžkem tak snadně navrátili, nýbrž aneb k oněmno rakouským bouřlivým (poněvadž tu blízci sou) aneb onimo k těmto by snadně obrátiti a spolu strhnouti mohli, skrze což by markrabství toto rovně jako i arciknížetství rakouský již otevřenou válku v zemi míti, a velikého nebezpečenství okusiti muselo. Za kterouž příčinou nejmilostivější císaři aby ten oheň, kterýž již prve dosti daleko se rozmohl, víceji a dále se rozšiřovati příčiny a příležitosti neměl, a ti sedláci jedni s druhými (jsouc sebe tu oblízce) skrz praktyky a srozumnění nějaké se nespolečili.“¹⁴¹

Obavy před spojením rakouských sedláků s moravskými se vyskytly hned na počátku války. Již v lednu totiž požádal císař i Matyáš hejtmána Fridricha z Žerotína, aby oznámil vrchnostem na rakouském pomezí „aby při poddaných svých netoliko se dostatečně nařídili, aby žádných proffantů, prachu, braní i jiných k věcem válečným náležejících potřeb... k zlýmu předsevzetí dotčeným bouřlivým sedlákům nedodávali a bedlivý pozor na to, aby nějaký srozumnění mezi nimi vzděláno nebylo, měli, nýbrž také aby takoví lidé, kteříž by do markrabství tohoto, buď k jednání, též ven s poddanými jejich buď k skupování obilí, proffantu neb jakejchkoli potřeb od týchž sedláků vysílání jsou postižení byli, v takových zlých, nepřikladných předsevzetích se potřebovati dali, ihned do vězení daní.“¹⁴² Také rakouští stavové žádali Moravany, aby „jich pomocí svou a fedruňkem jako svejch sousedů neopouštěli“. Moravané projevili pohotově solidaritu a oznámili Rakušanům, že mohou na jejich náklady najmout proti sedlákům na dobu jednoho měsíce 400 uherských hajduků a „jestliže by

toho jaká další potřeba nastala“, že mohou počítat s polovicí jízdních koní zemské hotovosti kraje znojemského a jihlavského.¹⁴³

Sami pak žádali císaře, aby se pokusil odpor rakouských sedláků mírnou cestou likvidovat a neopouštěl Moravu fedruňkem, kdyby se i zde schylovalo k nějakému nebezpečí.¹⁴⁴ Dále se moravští stavové obrátili ke svým „pánům strejcům, ujcům a svakům“ — stavům českým, aby na ně pamatovali s případnou pomocí, „poněvadž země tato moravská nejbliž zemí a hranicí téměř arciknížetství rakouskému příležití jest, jest se obávati, aby i zemi této moravské skrze takové týchž sedláků vrchnostem jich sprotivení a pozdvižení, nijaké nebezpečnoství, čehož Božě střež, nenastalo. Jsouce pak markrabství tohoto moravského, tolikéž království českému, tak jako i arciknížetství rakouskému, blízko příležití, vašich milostí a vás za to přátelsky žádáme, pokudž by tím takovejím týchž sedláků pozdvižením markrabství tomuto moravskému k jakému nepokoji a nebezpečnoství schylovati chtělo, že nás jako sousedů svejch blízkejch pomocí svou a fedruňkem opouštěti neráčíte a neopouštěte“.¹⁴⁵

Na tomto případě jasně vidíme, jak při nebezpečí selského povstání padaly všechny přehrady mezi jednotlivými zeměmi a mezi panovníkem a stavy, jak se zde výrazně projevuje třídní solidarita feudálů, dávajíc tak vyniknout jednomu z nejdůležitějších faktorů, stmelujících habsburskou monarchii.

Zatím nemáme dokladů o tom, že by na Moravě skutečně k aktivní spolupráci s rakouskými sedláky došlo. Feudálové se ostatně neobávají jen spojení, nýbrž i špatného příkladu. Když měl být r. 1598 na zemském soudu projednáván spor poddaných s Jetřichem z Kunovic, usnesli se soudcové, aby nebylo s řešením sporu prodléváno „pro nebezpečnoství, které pan hejtman předkládal stran pozdvižení těch poddaných, poněvadž sobě nemálo stěžují a netoliko oni, než celej kraj ten náramně jest od své vrchnosti soužen a obávati se jest, aby jako rakouští tak i tito sedláci v zemi nějaký povstání neučinili“.¹⁴⁶ R. 1599 podává Kašpar Melichar z Žerotína císaři zprávu o vzpouře svých poddaných, kteří „... se proti mně puntují, rotí, čeládku pryč loudí a nešlechtnosti své provozují. Což nebude-li při nich spěšně přetrženo mnoho zlého skrze to, v tomto království v tyto časy prve dosti nepokojné, podobně jako v Rakousích zběhnouti by se mohlo“.¹⁴⁷

Na Moravě se koncem 16. a počátkem 17. století vytvářely již celé oblasti, kde byl takový počet poddanských sporů, že vznikaly předpoklady pro překonání rozdrobenosti hnutí a k společnému postupu sedláků nejen v rámci celého panství, ale i celého širšího teritoria. Najnapjatější byla situace na východní Moravě, kde docházelo ponejvíce k odporu celých panství a feudálové sami u soudu zdůrazňovali, že je zde velké nebezpečí povstání. Je zřejmé, že kořeny velkých valašských povstání 17. století musíme hledat již v předbělo-

horské době. Další oblastí, kde odpor proti vrchnosti nabyl velkého rozmachu, byla severní Morava. Daleko méně sporů máme např. v oblasti západní a jižní Moravy.

Na tomto místě nemůžeme řešit otázku, proč na Moravě (stejně jako v Čechách, ve Slezsku a v Polsku) nepřesel odpor poddaných, na rozdíl od zemí rakouských, k ozbrojenému povstání. To umožní teprve podrobná analýza všech faktorů, které na třídní boj působily, a zevrubné srovnávací studium. Všechno však nasvědčuje tomu, že se koncem předbělohorského období pro selské povstání vytvořilo mnoho objektivních podmínek a že hrozící nebezpečí silně ovlivňovalo situaci v zemi a poddanskou politiku feudálního velkostatku a stavovského státu.

Velký vliv třídního boje na vývoj ekonomiky a hospodářské politiky feudálního velkostatku je mimo jakoukoliv pochybnost. Prosazování koncepce tuhého nevolnictví narazilo na neobyčejně houževnatý odpor poddaných. Na velké části panství, možno dokonce říci, že na jejich naprosté většině, musila vrchnost požadavky robot, nucené námezdní práce, tržních monopolů, nových dávek za občiny, — zkrátka celou linii hospodářského vývoje prosazovat v boji proti poddaným, který probíhal ve formě vyjednávání s poddanými, relucemi a specifikací, ve formě soudních sporů, provázených odmítáním vykonávat nové povinnosti a zbíháním, a někdy dokonce i ve formě násilných činů poddaných na vrchnosti. Tento houževnatý odpor způsobil, že se v předbělohorské době ještě nemohly plně prosadit všechny typické znaky nevolnictví a roboty, tak jak je známe z pozdějšího období, že zde do značné míry musela být uznávána platnost výslovných privilegií, zvláštností v postavení poddaných jednotlivých vesnic a že zde musela být zachovávána jistá umírněnost ve vrchnostenských požadavcích. Kromě třídního boje nebylo v předbělohorské době faktorů, které by plnému prosazení ekonomických požadavků feudálního velkostatku byly mohly zabránit.
